HET LAND VAN AALST

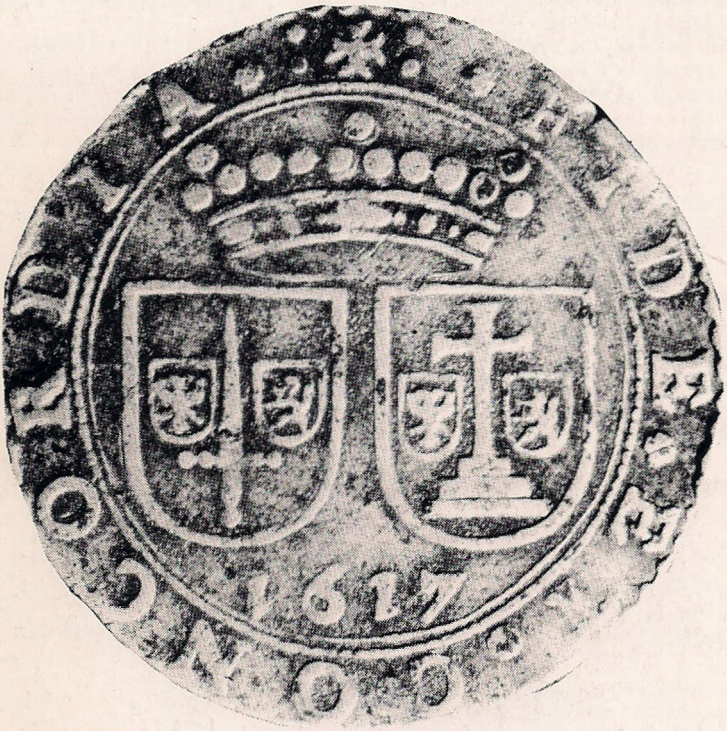

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst
DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: 550 fr. - Steunende leden: 800 fr. - Beschermende leden: 1.200 fr.
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (erebestuurslid), Sylvain De Lange (redacteur), Lieve De Mecheleer (redacteur), Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 23, 9620 Zottegem
tel. en fax (09) 360 19 04
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. (054) 33 73 27

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke (055) 21 14 04

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

ISSN 0778-7731

DE BOEKHANDEL EN HET BOEKDRUKKERSBEDRIJF IN AALST VAN 1700 TOT 1830. DEEL 1.

Daniël D'HERDT

1. DE EERSTE HELFT VAN DE 18DE EEUW

Op het einde van de 17e eeuw leveren Pieter de Cuyper en Philips de Brauw alle papier- en schrijfbenodigdheden aan de verschillende stadsdiensten, terwijl voor het Landscollege dezelfde De Brauw en de erfgenamen Jan Van Den Kerckhove, Gentse boekdrukker, hiervoor instaan. Pieter de Cuyper die we reeds in 1670 terugvinden als leverancier (1), dient in 1695 een laatste maal een rekening in voor een bedrag van 45 guldens en 7 stuivers (2). De Cuyper levert alleen boeken papier (1 boek bestaat uit 25 vel).

Van 4 november 1672 tot 23 augustus 1673 bezorgt hij 195 boeken papier, waarvan de prijs varieert van 3 tot 8 stuivers per boek. Hij geeft echter geen informatie in verband met de soorten papier die hij verschaft (3).

De erfgenamen Jan Van Der Kerkhove drukken in deze periode reeds de plakkaten voor het Land van Aalst en dit tot 1706, ook leveren ze daarnaast papier (tot 1686) en almanakken (tot 1702) (4). Deze twee laatste bedrijvigheden worden daarna door Philips De Brauw verdergezet. Deze Philips de Brauw, die we vanaf 1686 zowel voor de stad als voor het Hoofdcollege terugvinden, werd te Aalst geboren als zoon van Michel de Brauw. Naast leverancier van allerhande papierwaren, bindt hij ook rekeningen en boeken in. Een werk uit 1686 vermeldt het volgende: *De Seven Getyden van Onze L. Vrouw, t'Aelst by Philippus de Brauw, Boekverkooper in de Hollandsche, boekbinder anno 1686.*

Op 16 december 1692 huwt hij met Joanna Christina Philips. Uit dit huwelijk worden 6 kinderen geboren. In april 1705 koopt hij op de Grote Markt het huis *Het Crayken* voor 120 ponden courant geld (5). Philips de Brauw overlijdt op 28 september 1712. Uit de staat van goed opgemaakt na zijn overlijden noteren we dat de winkelwaren, papieren, boeken, zowel gebonden als ongebonden, worden geschat

(1) SAA, SA, Reg 429
(2) SAA, SA, Reg 434
(3) SAA, SA, Reg 534, ord. 2/3/1674
(4) SAA, LvA, Reg 6064 en volgende
(5) SAA, SA, Reg 1370, act. 12/5/1704

op 358 guldens, dat *al den halam van de bouckbinderije genomen op 18 guldens*, en dat er o.a. schulden zijn aan *differente persoonen soo tot Gendt als tot Brussel over leveringe van winckelwaeren ter somme van vijfhondert guldens*. Na aftrek van de schulden blijft er 925 guldens over (6).

Zoals de Cuyper dient Philippus de Brauw jaarlijks zijn rekeningen in bij het stadsbestuur. In zijn eerste rekening, daterend van 1686, lezen we dat de Brauw naast boeken en riemen (1 riem is 500 vel) papier, ook verschillende soorten pennen aan de stad levert (7). In het totale bedrag van de geleverde benodigdheden aan de stad Aalst dienen de griffiers steeds een derde te betalen. Samen met zijn rekening voor papier, pennen, enz. dient hij ook een aparte rekening in voor het inbinden van rekeningen, cohieren en boeken.

De Brauw specifieert in zijn rekening steeds de geleverde papiersoort. Zo vinden we in zijn rekening van 1690 onder meer 61 boeken *sotkap* aan 6 stuivers/boek, 1 riem *fleur de lis* aan 3 guldens 6 stuivers/riem, 3 1/2 riem *sotkap* aan 6 guldens/riem, 6 1/2 riem *grilis* aan 3 guldens/riem, 1/2 riem *fijn franse lelie* aan 4 guldens/riem, en, 1/2 riem *gemeyn lelie* aan 3 guldens/riem (8). Daarnaast vermeldt hij de naam van de ambtenaar die de verschillende boeken of riemen papier ontvangen heeft op het stadhuis of bij hem in de winkel heeft afgehaald. Vanaf 1704 levert hij ook almanakken aan de stad, een gewoonte die het bijna een eeuw ononderbroken gaat volhouden (9).

Zoals de stad, bevoorraadt de administratie van het Land Van Aalst zich in deze periode voor alles wat papier, pennen, inkt en bindwerk aangaat bij Philippus de Brauw. Zijn eerste rekening dateert, net zoals deze voor de stad, uit 1686 en omvat 6 riemen papier voor een totaal bedrag van 23 guldens en 8 stuivers (10). Tot 1705 zijn de leveringen niet bijzonder groot, amper een 60-tal boeken in diverse papiersoorten, inkt, pennen, en ongeveer 80 almanakken (almanakken van Milan, van Waereghem (?), Beaupré, en plakalmanakken) met daarnaast het inbinden van maximaal 5 rekeningen 'sjaars. Vanaf 1706 gaat het aantal boeken spectaculair de hoogte in, en worden jaarlijks meer dan 150 boeken papier en meer dan 120 almanakken geleverd. Zijn laatste rekening voor de jaren 1711/1712 vermeldt meer dan 200 boeken, waaronder 124 *sotcap*. Afzonderlijk worden voor 314 stuivers *postroyaal* papier verkocht, wat overeenkomt met nogmaals 40 à 50 boeken. Daarnaast worden 6 *Staeten* en 10 rekeningen ingebonden, worden 144 almanakken geleverd en worden het jaarabonnement van

(6) SAA, SA, Reg 1827, act. 6/12/1712
(7) SAA, SA, Reg 566, ord. 15/4/1687
(8) SAA, SA, Reg 571, ord. 22/1/1692
(9) SAA, SA, Reg 582, ord. 29/4/1705
(10) SAA, LvA, Reg 6068, ord. 13/5/1686

zowel de *Gentsche Courant* als de *Brusselsche Relative* aangerekend (11).

De drukwerken worden vanaf 1706 aangeschaft bij de erfgenamen Maximiliaen Graet, zoals zijn voorganger een Gentse drukker (12). Vanaf 1709 worden impliciet Michel en Augustinus Graet vermeld, en dit tot 1713 wanneer enkel nog Augustinus als leverancier van de plakkaten vermeld wordt (13).

Wanneer Philips de Brauw in 1712 overlijdt, wordt zijn boek- en papierhandel verder gezet door zijn weduwe, die zoals haar overleden echtgenoot jaarlijkse rekeningen maakt van alles wat er aan de verschillende stadsdiensten en het Land van Aalst wordt geleverd, en dit van 1712 tot 1749. Opmerkelijk is dat Wwe de Brauw enkel nog boeken papier levert. De hoeveelheden en soorten papier verschillen van jaar tot jaar zeer sterk. Voor de stad worden in 1716-1717 82 boeken schrijfpapier verkocht in de volgende papiersoorten: *sotkap, fijn waepen, fijn lelie, gemeyn lelie, post royaal en lelie* (14). Verschillende schrijfboeken, zowel in *waepen* als in *sotkap,* worden ingebonden. Voor het inbinden rekent zij 1 gulden aan, en, als er een stevige band wordt voorzien, 1 gulden en 4 stuivers. Daarnaast worden 25 almanakken en 30 plakalmanakken aan de verschillende stadsdiensten geleverd. In dezelfde periode verkoopt ze aan het Landscollege 190 boeken in analoge papiersoorten, bindt ze *2 Staeten* in, levert gedurende een gans jaar de *Brusselsche en Gentsche Gassette* en bezorgt deze administratie rond de jaarwisseling 46 almanakken van Milan en 28 plakalmanakken. Ook worden enkele schrijfboeken, pennen en inkt aangeleverd. In de loop der jaren neemt de diversiteit aan papiersoorten nog verder toe, en zo zien we naast de reeds vermelde papiersoorten ook nog *fijnste waepen, fijnste lelie, waepen, brussels waepen, gemeyn brussels waepen, post en beste post.* De prijzen variëren van 2 stuivers per boek (voor *post* papier) tot 9 1/2 stuivers (voor *fijnste waepen*). In 1727 specifieert zij in haar rekening aan de stad o.a. de levering van 62 boeken *waepen* aan 7 stuivers/stuk voor de registers van de weesheren. Daarnaast worden ook 124 boeken in differente papiersoorten geleverd. Regelmatig vermeldt haar rekening eveneens verschillende studieboeken, die hoofdzakelijk aan de koralen bezorgd worden (15).

Voor het Land van Aalst is Wwe de Brauw de hofleverancier tot 1745/1746. Het is hier interessant op te merken dat deze administratie ook een riem papier levert aan de Paters Kapucijnen. Dit gebeurde

(11) SAA, LvA, Reg 6094, ord. 13/7/1712
(12) SAA, LvA, Reg 6089
(13) SAA, LvA, Reg 6096
(14) SAA, SA, Reg 593, ord. 2/6/1717
(15) SAA, SA, Reg 604, ord. 16/7/1728

vroeger reeds sporadisch, maar vanaf 1732 wordt dit een jaarlijkse gewoonte. In deze periode wordt ook de levering van de *Brusselsche Gazette* vervangen door de *Uyterechtsche Gazette* (16). De geleverde hoeveelheden worden steeds groter, en sommige jaren worden er zelfs meer dan 450 boeken papier, 80 almanakken en 70 plakalmanakken aan het Hoofdcollege verkocht. Na 1746 wordt Jacobus Du Caju (waarover later meer) naast leverancier van allerhande drukwerken, ook de leverancier van alle papierwaren. Enkel de almanakken, enig inbindwerk en sporadisch enkele boeken papier worden nog door Wwe de Brauw aan de Landsadministratie geleverd (17).

Wat betreft het drukken van de plakkaten voor het Land van Aalst zijn er echter meerdere leveranciers geweest. Na het overlijden van Augustinus Graet in 1722, heeft eerst de Dendermondse drukker Daniel van Noorthoven er enkele kunnen drukken, maar het zijn de Gentse drukkers Franciscus en Dominicus van der Weeen, die eerst samen tot 1734, en nadien Dominicus alleen, deze taak gaan verder zetten (18). In 1744 kan de Gentse drukkerij Wwe Petrus de Goesin enig drukwerk (*300 boexkens nopende de mortaliteyt van de beesten à 2 st/stuck*) versieren (19). Wanneer Dominicus van der Weeen in 1746 overlijdt zal het tussen genoemde Wwe de Goesin en de Dendermondse drukker Jacobus Du Caju gaan wie verder de plakkaten zal leveren. In 1746 lijkt Du Caju het pleit te winnen, maar in 1748 besluit het Landscollege scheep te gaan met de familie de Goesin, eerst tot 1752 met Wwe de Goesin Petrus, en nadien met zoon Petrus Frans de Goesin, dewelke verder de plakkaten zal leveren tot en met de opheffing van deze administratie (20).

In Aalst zelf echter blijft Wwe de Brauw verder leveren, ook aan particulieren. Aan de wezen de Grauw levert ze in 1736 boeken voor 8 guldens en 3 stuivers (21), ten sterfhuize van Joanna de Grootte worden in 1740 voor 3 guldens en 12 stuivers boeken verkocht (22), terwijl aan de wezen van burgemeester Charles Baston verschillende studieboeken, papier en schrijfboeken worden bezorgd voor 4 guldens en 7 stuivers (23). Bij haar wordt ook *Comste ende doortreck van Syn Koninclyke Hoogheyt den Hertogh Carolus Alexander van Lorreynen ende Baar door de stadt Aelst den 17 mey 1749* verkocht, zoals men weervindt op de titelpagina *Men vindt se te coop tot Aelst, Bij de Weduwe van Philippus de Brauw, wonende op de Groote Merckt.*

(16) SAA, LvA, Reg 6114, ord. 4/7/1731
(17) SAA, LvA, Reg 6129, ord. 14/5/1747
(18) SAA, LvA, Reg 6106 t.e.m. 6117
(19) SAA, LvA, Reg 6127, ord. 2/12/1744
(20) SAA, LvA, Reg 6130 e.v.
(21) SAA, SA, Reg 1704, act. 19/8/1738
(22) SAA, SA, Reg 1706, act. 18/10/1740
(23) SAA, SA, Reg 1709, act. 10/12/1743

ARRIVÉE ET PASSAGE

DE SON ALTESSE ROYALE LE DUC

CHARLES ALEXANDRE

DE LORRAINE ET DE BAAR &c. &c. GOUVERNEUR DES PAIS-BAS, PAR LA VILLE D'ALOST,

Le 17. Mai 1749.

Avec un Recit des Arcs Triumphals, & autres Ornements, fait a cette occasion; & le Plan du Feu d'Artifice, executé par treize Amateurs Volontairs, au Retour de Son A. R. dans la ditte Ville, le 21. du meme Mois.

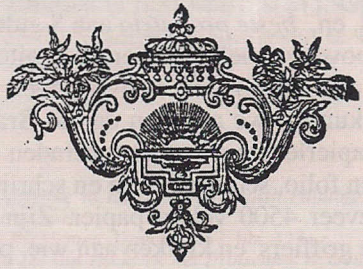

A ANVERS.
Chez la Veuve de *Jerôme Verdussen*, au grand Marché.

ON LES VEND A ALOST
Chez la Veuve de *Philippe de Brauw*, au grand Marché.

Gedruckt t'Antwerpen bij de Weduwe van Hieronymus Verdussen, op de Groote Merckt, in S. Augustinus. Van dit werk bestaat ook een franstalige uitgave.

In 1749 zien we nog een complete specificatie van Wwe de Brauw aan de stad met o.a. 96 boeken *fijn brussels waepen* aan 4 1/2 stuivers/boek, 4 boeken *waepen* aan 4 1/2 stuivers/boek, 2 boeken *fijn brabants waepen* en 44 boeken *superfijn brabants waepen* beiden aan 8 stuivers/boek, 10 boeken *werckpapier* aan 4 stuivers/boek, 1 boek *beste werckpapier* aan 7 stuivers/boek, 25 boeken *postpapier* aan 2 1/2 stuivers/boek, 1 1/2 boek *clijn geregeld musickpapier* aan 9 stuivers/boek, en 1 boek *geregeld musickpapier* aan 12 stuivers/boek. Omgerekend levert ze nu op één jaar ruim 4500 vellen papier. Daarnaast levert ze nog 25 almanakken, 30 plakalmanakken en 2 grote contoiralmanakken voor een totaal bedrag van 107 guldens en 17 stuivers (24). Een laatste specificatie voor de stad wordt op 3/8/1751 voldaan voor leveringen tot 4/5/1750 (25). Ook het Land van Aalst betaalt in 1751 nog twee openstaande rekeningen aan *Wwe De Brauw - boeckvercooperige* over levering van papier en almanakken voor de periode 1/1/1749 tot 1/1/1750 (26).

Wwe de Brauw overlijdt op 13 december 1750. De inhoud van de winkel inclusief boeken, papier, pennen, inkt, lak, e.d. wordt geschat op 700 guldens. Na aftrek van alle schulden blijft er een batig saldo van 6000 guldens over (27).

Ondertussen levert schoolmeester Petrus Frans Corael reeds vanaf 21/1/1750 alle papierwaren aan de stad, en zal dit verder zetten tot midden 1758. Corael verkoopt naast boeken papier ook volledige riemen. Het eerste jaar levert hij 5 riemen papier (*Hollants postpapier* aan 5 guldens/riem, *fijn propatriapapier* aan 6 guldens, *propatria* aan guldens 11 stuivers, en, *beste propatria* aan 8 guldens.), en daarnaast 79 1/2 boeken in bovenvermelde papierkwaliteiten, waarvan de prijzen variëren van 4 1/2 tot 8 1/2 stuivers/boek (28). Aan de hand van de kwaliteiten kunnen we afleiden dat de Brauw en Corael zich bij verschillende papierleveranciers bevoorraden. Ook verschaft hij registers in quarto en folio, settingboeken en schrijfboeken. Het eerste jaar levert hij ongeveer 4500 vellen papier. Zijn rekening vermeldt ook de naam van de griffiers en klerken aan wie papier, pennen, inkt, registers, e.a. worden geleverd.

(24) SAA, SA, Reg 623, ord. 8/3/1749
(25) SAA, SA, Reg 625, ord. 3/8/1751
(26) SAA, L.v.A., Reg 5556, p. 304
(27) P. Van Nuffel, In den Ouden Aalsterschen Middenstand, Aalst, 1924, p. 7 e.v.
(28) SAA, SA, Reg 624, ord. 29/1/1751

Op 5/5/1755 (29) en op 16/8/1756 (30) voorziet hij de griffiers telkens van een riem *fijnste propatria* aan 8 guldens voor het schrijven en kopiëren van *Den boek met den haire* waarvoor boekdrukker Jacobus Du Caju uit Dendermonde op 20/11/1760 de betaling voor het inbinden van beide registers zal ontvangen (31).

Corael levert een laatste maal aan de stad op 1/8/1758 (32). Tijdens de periode dat hij de stad bevoorraadde is er slechts één papiersoort in prijs gestegen, namelijk de *propatria* die nu 5 guldens en 5 stuivers kost, tegen 4 guldens en 11 stuivers in 1750. Verder levert hij slechts sporadisch enige studentenboeken aan de koralen en bindt hij enige malen een paar werken in. Bij het overlijden van zijn echtgenote, Catherina Francisca Stevens, op 3/8/1761 vinden we in de staat van goed geen enkele vermelding meer in verband met papier- en boekhandel (33). Eind 1758 heeft hij zich wel een tweede huis aangeschaft in de Molenstraat voor de prijs van 2900 guldens, waarvoor in 1761 nog steeds een lening van 2900 guldens kapitaal loopt bij Ferdinandus Lenaert.

Het Landscollege bestelt zijn papier tot 1753 bij J. Du Caju, waarna de klerk van deze administratie J. De Bundel zelf zal instaan voor de leveringen.Zowel de pennen als het papier zullen door hem worden geleverd, en dit tot 1780/1781, wanneer zijn erfgenamen een laatste maal een rekeningen zullen indienen. Nadien zal klerk Causiau deze leveringen verder zetten.Uit de papiersoorten en de prijzen kunnen we afleiden dat De Bundel zich in eerste instantie bevoorraadt bij Du Caju en dit tot ongeveer 1766, waarna er een verandering optreedt in de prijzen en papiersoorten, waarbij we opmerken dat De Bundel dezelfde papiersoorten zal leveren als deze die de Aalsterse drukker D'Herdt in die periode aan de stad levert. In zijn beginperiode levert De Bundel riemen papier in de soorten *post, groot mediaen, hollands, propatria en extra propatria,* waarvan de prijzen variëren van 5 gulden en 3 stuivers tot 14 gulden en 10 stuivers per riem (34). Deze klerk staat hier ook in voor de levering van de almanakken. In 1756 worden deze bij Pieter de Sloovere uit Brugge aangeschaft (35).

Op 18/8/1758 verschijnt Justina de Brauw, dochter van Philips de Brauw, op het toneel. Zoals haar overleden moeder levert zij papier *Brussels waepen, Brabants waepen, post,* met daarnaast ook *propatria* soorten. Enkel de stadsdiensten worden door haar bevoorraad. In 1763 en 1767 worden boeken en riemen *witten thuyn* verkocht.

(29) SAA, SA, Reg 628, ord. 5/5/1755
(30) SAA, SA, Reg 629, ord. 6/8/1755
(31) SAA, SA, Reg 666, ord. 10/11/1760
(32) SAA, SA, Reg 631, ord. 9/8/1758
(33) SAA, SA, Reg 1727, act. 30/10/1761
(34) SAA, LvA, Reg 6148, ord. 30/6/1765
(35) SAA, LvA, Reg 6139, ord. 25/2/1757

In 1758-1759 levert Justina ongeveer 4300 vel papier o.a. 4 1/2 en 28 boeken *fijn Brussels waepen,* respectievelijk aan 4 guldens/riem en 4 1/2 stuivers/boek, 1 riem en 1 boek *brabants waepen* (respectievelijk aan 6 guldens 10 stuivers en 6 1/2 stuivers), 6 boeken *propatriapapier* (aan 6 stuivers/boek), 1 1/2 riem *propatria* (aan 7 guldens/riem) en 1 riem *gemeyn brabants waepen* (aan 4 guldens en 18 stuivers). Deze laatste riem papier zal gebruikt worden voor de registratie van de staten van goed (36).

De jaarlijkse leveranties verschillen zeer sterk. Zo levert ze in 1764-1765 slechts 400 vel papier (37), terwijl een jaar later er zo maar eventjes 5400 vel papier wordt verkocht. Daarnaast voorziet ze ook in registers en zowel Gentse als Antwerpse almanakken.

Haar laatste specificatie dateert van 5/11/1767 (38), maar toen was dochter de Brauw al overleden (+2/11/1767). De inhoud van de *winkel: winckelwaeren soo van boecken, papier,pennen en hinct* wordt verkocht voor 1335 guldens en 12 1/2 stuivers.Zowel het huis als de inboedel worden opgekocht door Wwe Peter van Droogenbroeck (39). Er blijft een batig saldo over van 5116 guldens, te verdelen onder haar broer Hieronymus en haar zuster Isabella Katherina Theresia.

2. JUDOCUS LUDOVICUS D'HERDT, BOEKDRUKKER (1737 - 1802)

A. SITUERING

Op het einde van de 17e eeuw huwt te Aalst op 4 oktober 1681 ene Geeraert D'Hert met Maria Philippina Clotman, dochter uit het eerste huwelijk van de welstellende bakker Jacobus Clotman met Cathelyne (H)uylenbrouck. Geeraert D'Hert is bode op Antwerpen (1) en overlijdt op 8 december 1720 te Aalst. Hij laat een weduwe met acht kinderen na in zijn huis *omtrent de merckt ten beginne van de meulenstraet, aen d'een seyde den procureur Livinus van Snickt, d'ander seyde Jan Frans Smet* (2).

(36) SAA, SA, Reg 632, ord. 15/9/1759
(37) SAA, SA, Reg 635, ord. 8/10/1765
(38) SAA, SA, Reg 640
(39) SAA, SA, Reg 1049, act. 21/11/1767

(1) SAA, SA, Reg 469-471
SAA, LvA, Reg. 6090, ord. 1/8/1707
(2) SAA, SA, Reg 1721, acte 12, dd. 24/3/1721

Zijn kinderen zijn:

1. Jacobus (°Aalst 5/7/1682), Kapucijnermonnik met als kloosternaam Floribertus van Aalst, gardiaan te Tervuren (1741-1744), predikant te Aalst en biechtvader van zijn mede broeders (3).
2. Catherina (°Aalst 4/5/1685), begijn
3. Gerardus (°Aalst 27/2/1688), Kapucijnermonnik Hiëronymus van Aalst, die op de weg van Brussel en Aalst door een paardespan overreden wordt en te Asse overlijdt op 7/12/1730 (4).
4. Jan Baptist (°Aalst 6/2/1690), woont bij het overlijden van zijn vader te Antwerpen bij koopman Andreas Bertini. Hij keert naar Aalst terug in 1721 en huwt er Catherina Boone op 29/11/1721 . Hij vestigt zich in de Pontstraat als hopkoopman en geruime tijd is hij zelfs boekhouder van de Sint-Rochusnering (5) en wordt meester in de St. Nicolaesnering (6).

Jan Baptist heeft zeven kinderen, waaronder:

- Andreas, Kapucijnermonnik Alexander III van Aalst, predikant, lector, biechtvader en gardiaan (7)
- Judocus Dominicus, eveneens Kapucijn (8), Bonaventura III van Aalst, predikant, die in het jaar X van de Franse republiek beëdigd priester wordt en als zodanig werkzaam is tijdens de Franse overheersing (9)
- Catherina Joanna Maria die in 1764 huwt met de Aalsterse stadsbeiaardier Baldwinus Adrianus Schepers (10)
- Jan Baptist de jongere die op 19/1/1773 huwt met de dochter van de Aalsterse notaris Jan Frans Van Wambeke. Hij wordt procureur te Aalst (11), ontvanger van het Armenbureel (12), is lid van de kerkfabriek (13) en tijdens de Franse overheersing gemeenteraadslid (14) en later adjoint van burgemeester Van Boterdael (15).

(3) P. Hildebrand, De Kapucijnen in de Nederlanden, Antwerpen 195 dl V, p 130 ; dl VII, p 281 en 342 ; dl VIII p 536 ;dl IX, p 384 en 420 n2
(4) Id., o.c., dl VII, p 342
(5) SAA, SA, Reg 25, act. 19/2/1759
(6) SAA, SA, Reg 27, p 73
(7) P. Hildebrand, o.c., dl V p 33, 105, 212, 244 en 266
(8) Id., o.c., dl VII, p 143
(9) P. Van Nuffel, Alostum Religiosum, Aalst 1911, p 277-278 SAA, Correspondance de l'an 10, 1 et 2 Prairial an 10, 21 Ventose an 10
(10) SAA, SA, Reg 1418, act. 22/10/1785
(11) SAA, SA, Reg 25, act. 19/5/1761
(12) SAA, SA, Reg 25, act. 9/1/1759
(13) SAA, Correspondance de la Mairie an 10, nr 359 (24 Frimaire an 10) nr 474 (11 Prairial an 10)
(14) SAA, Correspondance an 7, dd 4 Vendimiaire an 7
(15) SAA, Registres aux arrêtes municipales d'Alost, dd 29 Thermidor an 8 Correspondance de la Mairie an 9-10, nr 64

5. **Melchior Joannes** (°Aalst 6/1/1693), treedt op als voogd over zijn minderjarige zuster, en is vader van o.a. **Judocus Ludovicus D'Herdt**, boekdrukker.
6. Philippus Jacobus (°Aalst 16/10/1695), Kapucijnermonnik Bonaventura II van Aalst, afhankelijk van verschillende jurisdicties over het gehele Vlaamse land. Hij overlijdt te Aarschot op 6/9/1751 (16).
7. Theresia (°Aalst 24/10/1698), huwt Jacobus Emmanuel Schoups (17).
8. Francisca Jacoba (°Aalst 14/6/1704), die zoals haar oudere zuster Catherina eveneens begijn wordt.

Melchior Joannes huwt op 30 april 1729 met Maria Theresia Bayens, dochter van de gefortuneerde koopman Thomas Emmanuel Bayens, uit Wetteren afkomstig, maar te Aalst gevestigd. Melchior woont in het ouderlijke huis op de Grote Markt, dat hij in december 1758 verkoopt (18). Zoals zijn vader is ook Melchior Joannes bode op Antwerpen (19). Zo brengt hij in 1745 bij een Franse inval in onze gewesten o.m. alle ornamenten en zilverwerk uit de Aalsterse Begijnhofkerk naar Antwerpen in verzekerde bewaring. In 1749 nadat de bezettende Franse troepen uit Aalst vertrokken zijn, haalt hij deze goederen terug (20). In 1758 geeft Melchior Joannes zijn ontslag als bode *omdat hij door sijne caduckigheyt incapabel is van noch te rijsen* (21).

Uit zijn huwelijk met Maria Theresia Bayens worden 5 kinderen geboren, waarvan we onthouden **Judocus Ludovicus** die in 1767 als drukker van het Landscollege van Aalst wordt aangesteld en ook de drukwerken aan de stad zelf levert, samen met pennen, papier, registers en prijsboeken. Als stadsleverancier volgt D'Herdt Christina de Brauw op, laatste afstammelinge uit deze gekende Aalsterse boekhandelaarsfamilie die zich met deze zaken bezighield.

(16) P. Hildebrand, o.c., dl VII p 163 ; dl X p 420 n2
(17) SAA, SA, Reg 1403, act.10/4/1756
(18) SAA, SA, Reg 1404 en 1640, f. 151
(19) SAA, LvA, reg. 6104,ord. 24/11/1721
(20) P. Van Nuffel, De Geschiedenis van het Begijnhof van Sinte Katharina op de Zavel te Aalst, 1916, p 39 (Rek. Begijnhof 1745-1749)
(21) SAA, SA, Reg 24, act. 26/4/1758

B. JUDOCUS LUDOVICUS D'HERDT, BOEKDRUKKER

Judocus Ludovicus D'Herdt wordt op 1737 te Aalst geboren als derde kind van Melchior Joannes en Maria Theresia Bayens. Een eerste maal in 1753, dus op 16-jarige leeftijd, vinden we hem als boekbinder vermeld in de Aalsterse ordonnantieboeken der betalingsmandaten en in de stadsrekeningen (22).

De rekeningen, cohieren en registers van de stadsmagistratuur, weesheren en koralen van de St. Martinuskerk werden zelden te Aalst zelf ingebonden, noch bij oud-schoolmeester Peter Frans Corael, noch bij Christina de Brauw. De stad Aalst zag zich dus genoodzaakt naar andere boekbinders uit te kijken. Judocus Ludovicus neemt zijn kans waar en vanaf 1753 zien we hem regelmatig lijvige folianten voor de verschillende stadsdiensten inbinden.

In 1763 vestigt D'Herdt zich als boekverkoper en boekbinder in de Molenstraat met als vennoot zijn tante langs moeders zijde, Joanna Maria Josepha Bayens.

Judocus Ludovicus huwt een eerste maal op 18 november 1766 met Anna Ludovica Latour uit Aalst, met wie hij drie kinderen heeft: Martinus Emmanuel Illuminatus (°Aalst 07/09/1767), Joannes Baptist (°Aalst 25/05/1769) en Joannes Josephus (°Aalst 11/09/1771 - +Aalst 03/02/1772). Enkele dagen voor dit huwelijk, op 13/11/1766, maken Judocus en zijn tante Maria Josepha een overeenkomst voor notaris Judocus Vermeiren, waarbij ze stipuleren dat alles wat zich in de winkel bevindt zoals boeken, papier, pennen en inkt toebehoren aan juffrouw Bayens en al het boekbindersgereedschap aan haar kozijn boekbinder D'Herdt. Ook komen ze overeen dat alle winst uit de winkel aan Maria Josepha en de winst voortspruitende uit het boekbinden aan Judocus Ludovicus toekomt (23).

Op 18/02/1767 verkrijgt *Josse Louis D'Hert* van Keizerin Maria Theresia het octrooi van boekdrukker en boekverkoper (24), nadat de raadsheer bij de Raad van Financiën een gunstig advies had uitgebracht. In zijn rapport zegt deze raadsheer dat de vorige drukkerij in Aalst werd stopgezet bij gebrek aan bezetting (?), maar dat een nieuwe drukkerij zeker gerechtvaardigd is, enerzijds voor de stad zelf die er qua inwonersaantal sterk is op vooruit gegaan en anderzijds voor Landscollege daar het tegenwoordige drukwerk of in Gent of in Dendermonde wordt uitgevoerd, wat tijdrovend en duur is. Hetzelfde octrooi vermeldt dat Judocus Ludovicus de boekdrukkersstiel leerde

(22) SAA, SA, Reg 627 en 665, act. 15/10/1753
(23) SAA, SA, Reg 2225,acte 15 dd. 13/11/1766
RAG, Notariaat 219A, notaris Vermeiren 1595,acte 15 p. 47
(24) ARAB, Oostenrijkse Geheime Raad,1056

gedurende een periode van 7 jaren, zowel te Mons, Gent als Brussel. Te Brussel had hij gewerkt bij J. van der Berghen, *boekdrukker en boekverkooper in den Magdaleenen Steenweg*, die getuigt dat onze drukker bij hem verscheidene jaren in dienst was en dat hij volledig tevreden was over zijn werk en gedrag.

Door het Landscollege worden hem reeds op 20/02/1767 (200=0), en nadien op 14/03 (500=0), 17/06 (500=0), en 29/08/1767 (800=0), dus voor een totaal bedrag van 2000 guldens avances gemaakt *tot het stellen van een druckerije en drukpeirse* (25). Deze lening is renteloos en zal terugbetaald worden via afhoudingen op zijn jaarlijks ingediende rekeningen aan het Land van Aalst.Voor deze lening stellen zich borg zijn schoonvader Martinus Latour en zijn tante Joanna Maria Josepha Bayens (26). Later in 1775 zal zich voor bovenvermelde lening Henricus Baeten (de vader van zijn derde echtgenote Maria Francisca Baeten) borg stellen (27).

Op 23/01/1768 verschijnen drukker D'Herdt samen met zijn tante Josepha terug voor notaris Vermeiren en bepalen er dat Judocus Ludovicus de vrije hand krijgt in de verkoop van de complete inboedel van hun winkel en huis (28). De inboedel wordt verkocht voor 500 guldens aan drukker D'Herdt (en dit op basis van een lijfrente). Deze wordt aldus eigenaar van alle boeken, papier, pennen en inkt die zich in de winkel bevinden.Als tegenprestatie mag Maria Josepha Bayens haar intrek nemen in de woonst van de drukker en dit tot haar overlijden (+ 01/08/1776).

In 1769 verhuist hij naar de Zoutstraat waar hij een huis huurt van Christiaen Impens. Van dan af wordt op zijn drukwerken vermeld *Boeckdrukkere in de Zoutstraete of Bibliopola in platea vulgo Zoutstraete* (29).

In 1770 wordt het advies van D'Herdt ingewonnen door de bevoegde instanties betreffende een fraudezaak die zou gepleegd zijn door de boekhouder van de vrije kooplieden, Mr. Anthonius Franssen. De middelste bladzijden van het notitieboek dezer gilde zouden vervangen zijn door andere. Samen met Amandus de Clercq, de huidige boekhouder, en Jan Baptist De Wolf, vrij koopman, besluit D'Herdt dat deze middelste bladzijden wel degelijk werden vervangen. De huidige bladzijden zijn van een andere kleur, hebben een ander watermerk, zijn met andere inkt geschreven en werden anders ingebonden (30).

(25) SAA, LvA, Reg 6149, ord. 20/2/1767 en 14/3/1767
Reg 6150, ord. 7/6/1767 en 29/8/1767
(26) RAG, Notariaat 219B, Notaris J.F. Van Wambeke, 1, acte 555
(27) RAG, Notariaat 219B, Notaris J.F. Van Wambeke, 1, acte 708
(28) SAA, SA, Reg 2266, act. 23/1/1768
(29) SAA, SA, Reg 275, Revue Zoutstraat, 1769
(30) SAA, SA, Reg 898, act. 9/2/1770

Zijn eerste echtgenote Anna Ludovica Latour overlijdt te Aalst op 14/10/1771, kort na de geboorte van haar derde zoon. In de staat van goed opgesteld na haar overlijden vinden we interessante gegevens betreffende onze drukker terug (31). *De druk- en binderije* wordt geschat op 2200=0. Al het winkelgoed bestaande uit o.a. boeken en papiersoorten wordt geschat op 1140 guldens 17 stuivers 6 oord, en de volledige inventaris ervan is in deze staat van goed weer te vinden (zie bijlage 1). De inboedel wordt genomen op de som van 454=2 3/4. Ook de complete beschrijving van de huisraad vinden we gedetailleerd terug. Naast meubilair, klederen, potten en pannen zijn er 12 schilderijen, een kerkboek met zilveren beslag, tin (33=11), goud en zilver (18=4) en *eene horlogie gepresen door Sr. Sacré* op 30=0. Er is een tegoed van 787=7 1/2 dat onderverdeeld is als volgt: Lande van Aalst 448=19, de stad Aalst 86=18 1/4 en particuliere 251=10 1/4.

Het hoofdstuk van de schulden leert ons dat de lening van het Land van Aalst nog niet is afgelost. Er blijft nog 1850 guldens te betalen (er is nog slechts eenmaal een bedrag van 150 gulden ingehouden op zijn rekeningen). Verder heeft hij verschillende leningen aangegaan bij o.a. Jacobus van Eesbeke (400=0), Baldwinus Schepens (100=0), en blijft de hogergenoemde lijfrente van 500 guldens op Josepha Bayens bestaan. Ook is hij een jaar huishuur schuldig aan Christiaen Impens. Verschillende leveranciers hebben ook nog belangrijke geldsommen tegoed op het sterfhuis zo onder meer Wwe Pilsen uit Gent (566=18 1/4), en boekhandelaars en boekdrukkers uit Brugge, Gent, Mechelen, Antwerpen en Brussel en dit voor een totaal bedrag van 1163=15 3/4. Al bij al blijft er nog een batig saldo van 642 gulden en 12 stuivers.

Op 26/7/1772 huwt Judocus Ludovicus een tweede maal, in de St. Niklaaskerk te Gent, met de 25-jarige Albertina de Guchteneire uit Munte. Een huwelijkscontract was verleden op 10/7/1772 voor de Gentse notaris Pieter van Landeghem, waarin volledige gemeenschap van goederen werd voorzien.Uit dit huwelijk worden twee kinderen geboren nl. Joannes Ludovicus (°Aalst 8/5/1773) en Ludovicus (° en + 22/2/1775). Februari en maart 1775 zijn zwarte maanden voor D'Herdt: zijn eerste zoon uit dit huwelijk Joannes Ludovicus overlijdt op 16/2/1775, zijn jongste zoon overlijdt bij zijn geboorte, waarna hij ook nog op 10/3/1775 zijn echtgenote verliest. Uit de staat van goed blijkt dat het merendeel een confirmatie is van de voorgaande staat (32). Bij de schulden noteren we dat er voor het *lichten van den sarksteen* 3 guldens werd betaald (33). Van de obligatie van het Land van

(31) SAA, SA, Reg 1738 en 1888, acte 134, f°138
(32) SAA, SA, Reg 1742 en 1892, acte 6
(33) P. Van Nuffel, Graffsircken ertiits ligghende in de Ste Mertenskerck .....
Aalst, 1913, p 14

Aalst blijft er nog 1700 gulden te betalen. We mogen hieruit afleiden dat onze drukker absoluut niet gehaast is met de afbetaling van deze renteloze lening, of dat het hoofdcollege zeer gerust is in de goede afloop van deze lening.Er lopen nog altijd leningen bij o.a. Baldwinus Schepens en Wwe van Langenhoven. Verder zijn er nog verschillende schulden aan leveranciers onder meer aan boekhandelaars en boekdrukkers uit Gent (Wwe De Meyer, Wwe ten Dijck en De Goesin) en uit Leuven (Van der Elst, Vinck en Jacobs). Ook is er een schuld aan de papiermolen Enschede uit Holland van 100 gulden. Uiteindelijk rest er nog een batig saldo van 222 guldens 19 stuivers en 1 oord.

Judocus Ludovicus huwt een derde maal, nu met Maria Francisca Baeten uit Burst-Bambrugge. Het huwelijkscontract, gedateerd 10/7/1775 en opgemaakt bij notaris Jan Frans van Wambeke, vermeldt naast gemeenschap van goederen ook dat de kinderen uit het eerste huwelijk bij eventueel overlijden van een van de echtgenoten evenveel zullen ontvangen als deze die tijdens dit huwelijk zullen verwekt worden. Met zijn derde echtgenote heeft D'Herdt zes kinderen met name Carolus Dominicus (°Aalst2/6/1776), Henricus Franciscus (°Aalst 30/12/1777), Josephus Constantinus (°Aalst 19/1/1780), Petrus Joannes Alexander (°Aalst 23/4/1782), Henrica Francisca (°Aalst 23/2/1785) en Joannes Franciscus (°Aalst 14/5/1788 en +Aalst 17/12/1788). Een week na de geboorte van hun zesde kind overlijdt Maria Francisca Baeten te Aalst (+Aalst 22/5/1788).

In maart 1777 wordt onze drukker door L. Stalins uit Gent, gewezen drukkersgast bij Jan Baptist Van Der Haert uit Leuven, beschuldigd van het achterhouden van geld voor goederen die hij aan D'Herdt zou geleverd hebben (34). Judocus Ludovicus verdedigt zich met een brief van drukker Van Der Haert waarin deze laatste Stalins er van verdenkt goederen bij hem te hebben ontvreemd en dat andere aangeschafte goederen na 2 jaar nog steeds niet betaald werden ondanks herhaalde aanmaningen. L. Stalins vraagt D'Herdt de hem toebehorende goederen per kerende terug te sturen (het zou hier gaan om twee thesissen namelijk 48 exemplaren van *Repititio theologica* van Maximilianus en 48 exemplaren van *Repititio theologica* van Angelus, voor een totaal bedrag van 42=14). Op 23 en 24 maart 1777 wordt een inventaris gemaakt van de complete inboedel van boeken en papier bij D'Herdt aanwezig.Deze inventaris vermeldt naast de titel en de naam van de drukker, het aantal aanwezige werken. In magazijn en winkel zijn een totaal aantal van 751 boeken aanwezig (bijlage 2).

(34) SAA, SA, Reg 900, dd maart 1777

In 1778 koopt D'Herdt het huis van Alexander Coppens, meester hoedenmaker, in de Zoutstraat voor de aanzienlijke som van 4212 guldens (35). Hij verbouwt dit huis volledig *gecocht ende nieuw opgebauwt van in den grondt met drij stagien* en vestigt er zich in 1779. Voor het verwerven van dit huis en de verbouwing ervan gaat Judocus Ludovicus verschillende leningen aan: een eerste maal voor het huis zelf bij juffrouw 't Kint uit Brussel (1750 guldens) en vervolgens bij Anna Maria De Nijs, bejaarde dochter in Aalst, voor een som van 700 guldens (36). Deze laatste wordt afgelost op 9/12/1779, waarna hij op 11/12/1779 bij bakker Frans De Buysscher een hypothecaire lening van 1800 guldens aangaat die wordt afgelost op 21/8/1781 (37). Twee dagen later, op 23/8/1781 worden bij Joannes Dhons, *Baron van Lovendeghem tot Gent*, 800 pond ontleend met als onderpand het huis in de Lange Zoutstraat en een bos te Ressegem (lening afgelost op 6/3/1788) (38). Op 15/3/1788 ontleent hij tenslotte 5800 guldens bij Jonkvrouwe Theresia Maria Goos, barones van Gijzegem, maar woonachtig te Antwerpen (39). Tijdens deze periode getuigt onze drukker van een grote aktiviteit en menig drukwerk loopt bij hem van de persen.

In 1782 beklaagt D'Herdt zich bij de bevoegde diensten van Keizer Jozef II, dat er te Aalst verschillende boekhandelaars wonen die in het publiek boeken verkopen, waarvan de meeste zelfs door de overheid verboden zijn (40). Deze handelaars worden echter door de keizerlijke controleurs ongemoeid gelaten, hetgeen zeker niet ten goede komt aan de boekverkopers en drukkers met een octrooi die een jaarlijkse controle van hogerhand krijgen.Heeft D'Herdt het hier over boekhandelaars Livinus van Cauwenberghe en Wwe Van Droogenbroeck, beide leveranciers van boeken, registers en papier aan de St. Martinuskerk, zoals we in 1778 rekeningen aan deze administratie hebben gevonden? Merken we hier op dat boekhandel Van Droogenbroeck in 1810 nog steeds bestaat en dat deze boekhandelaar getuigt dat de handel reeds sinds 1767 in de stad was gevestigd door aankoop van de oude boekhandel De Brauw.

Op 28/5/1782 is drukker D'Herdt eisende partij in een proces tegen Josephus De Mette, koopman binnen Aalst, betreffende wanbetaling van geleverde goederen. Op 5/5/1784 is er nog geen uitspraak in deze zaak niettegenstaande er reeds 32 maal van verschillende zijden aanmaningen en stukken werden verstuurd of geëist (41).

(35) SAA, SA, Reg 1416 en 1632, folio 260, act. 27/10/1778
(36) SAA, SA, Reg 1417, act. 17/11/1779
(37) SAA, SA, Reg 1417, act. 11/12/1779
(38) SAA, SA, Reg 1419, act. 23/8/1781
(39) SAA, SA, Reg 1424, act. 15/3/1788
(40) RAG, Raad van Vlaanderen, 30868, nr 166-167
(41) SAA, SA, Reg 968, act. 28/5/1782

In 1784 geniet Judocus Ludovicus vrijdom als koning van de gilde van St. Sebastiaan. Hiervoor krijgt hij het niet onaardige bedrag van 94=4 (42). In 1791 zal hij, wanneer Van Wambeke zijn ontslag indient als deken, samen met advokaat Meert en baron Clippele zijn kandidatuur stellen voor het dekenschap van deze schuttersgilde.

De staat van goed opgemaakt in 1788 bij het overlijden van zijn derde echtgenote toont aan dat J.L. er merkelijk is op vooruit gegaan (er rest een overschot van 4604 gulden ten opzichte van 222 guldens) (43). Via zijn echtgenote bezit hij een partij land gelegen te St. Lievens Houtem, in Burst aan de Dries een hofstede, bewoond door de zuster van de overledene en haar man Frans Kieckeman, die er de herberg Sint Maarten uitbaten (44), en een stuk grond te Ressegem.

Het actief beloopt 8008 guldens 2 stuivers en 2 oord. Hierin vertegenwoordigt de waarde van het huis in de Zoutstraat 1700 gulden, dat is een vijfde van de op 2/10/1780 geschatte waarde van 8500 guldens. Het huis is belast met een kapitaal van 5800 gulden ten voordele van barones Goos en met een kapitaal van 1000 guldens ten voordele van Wwe Pilsen uit Gent. Onderlinge vergelijking leert ons dat zijn meubilaire inboedel verdubbeld is. Het aanwezige tin (*schotels, telloren, commen, bierpot, trekpot, watervat*) wordt geschat op 74=10. Het zilverwerk bestaat uit 6 lepels, 6 vorken, 6 koffielepels en 1 mosterdpot. Het geheel wordt genomen op 145=12. In het huis hangen 18 schilderijen en prenten. Daarnaast worden 1 diamanten ring, een kruis met een paar gouden oorringen en ring, 2 zilveren haken en 2 ringen, een boek met zilveren beslag, geschat op 106=10.

Er is nog een tegoed van geleverde koopwaar van 479=11 te betalen door de stadsdiensten en particuliere klanten. Spijtig genoeg vinden we geen gedetailleerde beschrijving meer van de aanwezige boeken zoals we die in 1772 aantroffen. We vinden slechts een algemene omschrijving van de aanwezige koopwaar. De boeken in de winkel en 40 riemen drukpapier in verschillende kwaliteiten worden genomen op 900=4. Het schrijfpapier in het magazijn samen met enige bladen gedrukt materiaal wordt geschat op 348=8. In het magazijn zijn voor een totaal bedrag van 1212=17 boeken aanwezig.

In het *capittel van commer* noteren we dat zijn lening bij het land van Aalst volledig is afgelost, en dat de nieuwe schuldeisers waarbij leningen lopen momenteel zijn Romanus Tack (400=0), de pastoor van Nieuwerkerken (725=10) en Jan Walthuus (884=5). De huidige leveranciers zijn Wwe Pilsen uit Gent, de papiermolen van Dendermonde en Van Gavere uit Brussel.

(42) SAA, SA, Reg 666, act. 23/6/1784
(43) SAA, SA, Reg 1754 en 1905, acte 61
(44) A. D'Hoker, Herbergtellingen in de 18e eeuw, in Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere, jg XVIII, 1978, nr 1, p 10

J.L. D'Herdt huwt een vierde maal op 3/11/1790 met Anna Catherina Eeman die hem op 26/5/1791 een laatste kind, Petrus Henricus, schenkt.

De rekeningen die hij zoals steeds jaarlijks indient bij het stadsbestuur en bij het Land van Aalst en hem meestal binnen korte termijn werden voldaan, worden nu laattijdig of geheel niet betaald. Ook worden regelmatig opmerkingen toegevoegd aan de betalingsmandaten. Het nieuwe regime maakt vergelijkingen in verband met de werkingskosten der administratie tussen heden en verleden. Zo worden ook de kosten van de drukwerken en bureelbenodigdheden onder de loep genomen (45). Bij de betalingsmandaten van allerlei drukwerken en registers die in 1793 werden geleverd aan en gemandateerd door de leden van de vorige administratie (het ging hier wel om een bedrag van 3343=12) worden verschillende opmerkingen gemaakt. De nieuwe administratie stelt zich vragen omtrent de tarieven die onze drukker aanhoudt: men kan niet direkt besluiten dat de rekeningen overdreven zijn, maar men vraagt het stadsbestuur in de toekomst voorzichtiger te zijn met het mandateren van zulke rekeningen. Verder bepaalt men dat D'Herdt, wat betreft deze rekening, een voorschot zal krijgen van 800 guldens. Het saldo zal hem slechts voldaan worden wanneer de stad aan de betrokken dienst van het hoofdbestuur de reden van niet-betaling tot dusver van de betrokken rekening doorgeeft, en wanneer de drukker een exemplaar van elk vermeld drukwerk op deze rekening aan de desbetreffende dienst heeft overgemaakt.

In een tweede rapport betreffende de almanakken en registers van 1794 noteert de administratie van het Scheldedepartement dat ze een laatste maal de levering van almanakken goedkeurt, maar dat het in de toekomst geen gewoonte meer zal zijn, en het dus volstrekt overbodig wordt, om elke ambtenaar een almanak te bezorgen. Een rekening van 1795 aan het hoofdcollege betreffende 4 maand drukwerk wordt voor betaling geviseerd omdat bij de rekening het gevraagde *piéce vérificatrice* wordt gevoegd (46).

Drukker D'Herdt wordt als contribuant toegevoegd aan de lijst der stedelijke gedwongen lening van 1795, waar hij een bijdrage van 1000 guldens dient te betalen (47). Voor deze gedwongen lening moet Judocus Ludovicus onder meer de affiches, de beschrijven en de aanmaningen drukken.

(45) SAA, LvA, Reg 5430, nr. 3 en 4
(46) SAA, LvA, Reg 5430, chapitre 2
(47) L. De Rijck, De gegoede burgerij te Aalst in de Franse Tijd, in Het Land van Aalst, jg XX, 1978, nr 6, p 213 e.v.
SAA, SA, Reg 27, folio 159 e.v.

In een brief van het jaar V aan de centrale administratie van het Scheldedepartement (48) vraagt hij dat de hem verschuldigde bedragen vanwege het hoofdcollege van het Land van Aalst en het college van de stad Aalst, in totaal een bedrag van 13531=14=3, snel zouden betaald worden. Ook verwijt hij het hoofdbestuur dat menig drukwerk elders wordt gehaald onder meer te Gent bij De Goesin en te Dendermonde bij J.J. Du Caju, niettegenstaande hijzelf geoctrooieerd en gepatenteerd drukker is voor de stad Aalst en het Land van Aalst. Hij vergeet echter dat met de oprichting van het Scheldedepartement en het Kanton Aalst er een volledig nieuwe administratie is ontstaan die zich niet meer houdt en hoeft te houden aan vroeger gemaakte conventies. Beleefd vraagt hij echter dat zowel het Scheldedepartement als het Kanton Aalst hem nog enig drukwerk zou toevertrouwen, dat hij belooft met zorg en op tijd uit te voeren. Blijven de bestellingen van overheidswege uit en ontvangt hij geen betaling van de hem verschuldigde bedragen, dan zal hij, vader van een grote familie, genoodzaakt zijn het grootste gedeelte van zijn voornaamste karakters van de hand te doen. Deze karakters heeft hij echter nodig voor de meeste van zijn drukwerken.

Afzonderlijk stuurt hij een overzicht van zijn leveringen gedaan vanaf 13/8/1794 tot midden 1796 en die nog openstaan voor een totaal bedrag van 5203=10=11. Als commissaris bij het rekenbureau van het kanton Aalst, krijgt burger Boucher de opdracht deze rekeningen na te kijken. In het jaar VI stelt commissaris Boucher een rapport op waarin D'Herdt wordt verweten te hoge kosten te rekenen aan de stad Aalst (49).Een interventie van twee gewezen administrateurs van het hoofdcollege van het Land van Aalst, A.L. Waepenaert en J. de Crombeen, in het voordeel van de drukker - dat deze jaarlijks zijn rekeningen stipt en correct voorlegde aan de pensionaris van het Hoofdcollege - mag echter niet baten (50). Wanneer we het rapport van deze commissaris van nabij bekijken dan zien we dat hij als openstaand bedrag 2832=16=6 vermeldt, daar waar dit bedrag volgens D'Herdt zoals boven vermeld aanzienlijk hoger is. Van waar dit verschil komt kunnen we moeilijk achterhalen. Nemen we echter alleen de drukwerken in overweging dan komen we wel zeer dicht bij het bedrag hetwelk Boucher in zijn rapport vermeldt.

Bekijken we even alleen deze drukwerken dan moeten we toegeven dat Boucher wel degelijk gelijk heeft en dat de rekeningen aan te hoge prijzen werden ingediend. Op 28/5/1793 werd tussen het stadsbestuur en drukker D'Herdt een overeenkomst gemaakt betreffende

(48) SAA, Correspondance du departement de l'Escaut, an 5
(49) SAA, bewijsstukken bij stadsrekeningen jaar 6, act. Floréal an 5
(50) SAA, bewijsstukken bij stadsrekeningen jaar 6, act. 19/4/1795

de prijzen van allerhande drukwerken die regelmatig voor de stad dienden te worden gedrukt. Voor die drukwerken gelden nu prijzen die dikwijls minder dan de helft zijn van de vorige.
Enige voorbeelden:

1000 boterbiljetten	1=0=0	i.p.v.	2=16=0
1000 marktbiljetten	2=0=0	i.p.v.	4=4=0
1000 logementsbiljetten	3=10=0	i.p.v.	6=0=0
100 passen met stadswapen	3=15=0	i.p.v.	5=0=0
1000 biljetten tot leveren van hoppebellen met wapens en paraffen	4=0=0	i.p.v.	5=12=0

Voor de prijs van de *Aelsterschen Almanach* wordt 10 stuivers per stuk voorgesteld, daar waar vroeger 1 gulden en 4 stuivers werd betaald. D'Herdt aanvaardt de nieuwe prijzen op voorwaarde van grotere aantallen per levering of per bestelling en dat hij zijn almanakken mag verder leveren aan de oude prijzen. Het stadsbestuur maakt hieromtrent geen problemen en beslist per keer 30000 boterbiljetten of 7900 logementsbiljetten of 2400 declaratiën of 400 passen te laten drukken en geeft tevens zijn akkoord betreffende de almanakken (51).

Boucher analyseert de rekening van onze drukker en vindt bedragen die schromelijk overdreven zijn. Zo vindt hij dat er voor 3000 logementsbiljetten 37=10 wordt aangerekend, daar waar de overeengekomen prijs amper 10=10 mag bedragen. Het bedrag dat D'Herdt hier voor deze logementsbiljetten aanrekent ligt zelfs merkelijk hoger dan het bedrag dat hij vroeger aanrekende (18=10). Waarom Judocus Ludovicus zich niet houdt aan de conventie van 28/5/1793 kunnen we niet verklaren. Misschien omdat de aantallen die hij moet of mag drukken ook niet overeenstemmen met de overeengekomen aantallen in diezelfde conventie (1000 tot 4000 logementsbiljetten in plaats van 7900). Opvallend is dat 1 post wel degelijk overeenstemt met de aangegane overeenkomst, namelijk 30000 boterbiljetten, en dat deze aan de exacte prijs van 30 gulden wordt gefactureerd.

De commissaris past in eerste instantie alle prijzen aan voor drukwerken zoals overeengekomen op 28/5/1793, wat een deductie van 249=5 betekent op de bestaande rekening. Vervolgens vergelijkt hij de andere drukwerken met analoge drukwerken elders in het Scheldedepartement geleverd, en vermindert de factuur nogmaals, nu met 207=16=6. Ook verwerpt hij nog andere bedragen uit de rekening die niet door het stadsbestuur maar wel op andere diensten moeten verhaald worden. Een bedrag van 401=7 voor buitengewone drukprestaties lijkt hem schromelijk overdreven, maar hij laat het aan het

(51) SAA, SA, Reg 661, act. 28/5/1793

stadsbestuur over om drukker D'Herdt ter verantwoording te roepen voor deze uitgave.Verder bevat het rapport een overzicht van de betalingen die door het kanton Aalst in verband met deze rekening reeds werden gemaakt.In een periode van 3 jaar werden aan drukker D'Herdt reeds 1633 gulden voldaan, zodat na aftrek van alle inhoudingen en betalingen er nog een bedrag openblijft van 382=15.

Nog herhaaldelijk zal hij bij het stadsbestuur aandringen op verdere betalingen. In het jaar VII is er een schrijven van het stadsbestuur waarin aan J.L. gemeld wordt dat de stadskas leeg is en hij zal voldaan worden *à fur et à mesure que les fonds rentrerons* (52). Zijn rekeningen worden hem sinds het jaar IV betaald onder de vorm van voorschotten die variëren van 100 tot 300 guldens. Op 6 Brumaire jaar VIII wordt hem een laatste maal een afgerond bedrag, nl. 500 guldens, betaald, waarna zijn rekeningen gemandateerd worden per rekeningsbedrag (53).

Dat onze drukker geen gemakkelijk iemand is, blijkt uit de verschillende processen waarin hij verwikkeld is. In 1792 zijn er twee zaken aanhangig. In de eerste zaak is D'Herdt eisende partij tegen Maria Theresia de Ridder wonende ten huize van Petrus van den Hauwe, priester en koster van de collegiale kerk van St. Martinus (54). Deze zaak behandelt de beschuldigingen van juffrouw De Ridder aan het adres van drukker D'Herdt zoals patriot en schelm en dat hij van hogerhand steekpenningen had ontvangen. Deze beschuldigingen werden geuit in het openbaar voor de grote deur van de St. Martinuskerk. Zowel meester haarkapper Jan Baptist Boone als priester Van den Hauwe worden in deze zaak gehoord. Jan Baptist Boone bevestigt de woordenwisseling en verklaart dat hij, terwijl hij priester V.D.Hauwe *aen het rasieren was,* van juffrouw De Ridder ook zijn deel kreeg *"met wie gij verkeert, wordt gij geeert "*. Boone verklaart verder dat V.D.Hauwe haar verscheidene malen probeerde te doen zwijgen waarop zij replikeerde *van voor niemand te sullen swijgen.* Priester Van den Hauwe verklaart wel de woordenwisselingen gehoord te hebben, maar over de inhoud niets af te weten. In een tweede zaak daterend 25/4/1792 wordt Judocus Ludovicus gedaagd door Bernardus Berlangie, pastoor van Nieuwerkerken, wegens wanbetaling van de rente op een van bovenvermelde leningen (zie S.v.G bij het overlijden van Maria Francisca Baeten). De uitspraak in deze zaak volgt reeds op 15/10/1792 en deze maant D'Herdt aan tot onmiddellijke betaling en betaling van de intresten (55).

(52) SAA, Correspondance de la Municipalité du Canton d'Alost envoie an 6-7-8, art. 807
(53) SAA, bewijsstukken bij stadsrekeningen an 4-5-6-7-8
(54) SAA, SA, Reg 948, act. 5/3/1792
SA, Reg 923, act. 6/3/1792
SA, Reg 898, act. 23/4/1792
(55) SAA, SA, Reg 948, act. 15/10/1792

Op 6/2/1794 wordt onze drukker door het hoofdcollege van het Land van Aalst gedaagd omdat in zijn almanakken advokaat De Keyzer vermeld wordt als pensionaris, terwijl dit hoofdcollege enkel de titel van griffier-pensionaris, hier advokaat Vermandele, aanvaardt (56). Op 22/2/1794 hebben burgemeester en schepenen van de stad Aalst deze zaak overgenomen van de gedeputeerden van de twee steden van het Land van Aalst, en de hele zaak wordt weinige tijd later door de rechter onontvankelijk verklaard. In het jaar VIII wordt Judocus Ludovicus door de burgers Lecandele en Knijf gedagvaard voor het tribunaal van Jemappes. Via notaris Michel Eeman geeft hij op 21 floreal VIII aan burger Matthieu, jurist te Mons, volmacht om deze zaak op te volgen (57).

Op 18 germinal van het jaar VIII gaat D'Herdt ter studie van notaris Eeman een hypothecaire lening van 1000 guldens aan bij Charles Wauters voor de aankoop van een hofstede gelegen op de Zoutstraatvesten (58).

Vanaf het jaar VI stellen we vast dat de bewijsstukken bij de rekeningen uitgebreider worden en het aantal leveranciers van bureelbenodigdheden, drukwerk en inbindwerk steeds toeneemt. Naast D'Herdt duiken nu ook Du Caju J.J. en De Goesin (beiden drukwerken), Van Coetshem (inbindwerk en registers) en De Pauw (inkt, pennen en papier) op.

In het jaar IX zegt de stad verschillende betalingen toe aan J.B. De Moor, *drukker deser stede* (?), volgens bijgevoegde specificaties waarvan de eerste ontegensprekelijk van de hand van D'Herdt zijn (59). Laten we hierbij opmerken dat deze J.B. De Moor de toekomstige schoonvader zal zijn van Joannes Alexander D'Herdt, zoon van de drukker (J.A. D'Herdt huwt op 18/8/1808 met Joanna De Moor, dochter van hogergenoemde Jan Baptist). Tijdens dit jaar IX vinden we geen enkele rekening van D'Herdt. Is hij het ganse jaar afwezig en neemt J.B. De Moor tijdens dit jaar zijn aktiviteiten over? Ondenkbaar is dit zeker niet, daar we in het jaar X een rekening vinden betreffende *verschillende vacatien ten dienste van de stad.*

In het jaar X brengt Judocus Ludovicus een rekening binnen van 48 gulden voor *eenen Engelschen Sadel met alle sijne toebehoorten daer bij eenen Engelschen geplatineerden toom welke twee stuks weggenomen sijn ende niet vindelijk* (60).

(56) SAA, Correspondance de l'an 3, act. 6/2/1794, 15/3/1794, 1/4/1794, 20/5/1794
(57) RAG, Notariaat 219B, notaris Michel Eeman, nr 187, acte 2228
(58) RAG, Notariaat 219B, Notaris Michel Eeman, nr 186, acte 933
(59) SAA, bewijsstukken bij stadsrekeningen jaar 9, art. 90, 153, 220, 279
(60) SAA, bewijsstukken bij stadsrekeningen jaar 10

Op het einde van de 18e eeuw tonen verschillende van Judocus' verwanten meer en meer sympathie voor de Franse overheerser. Twee zonen van Jan Baptist D'Herdt, oom van onze drukker, laten zich hier zoals hoger vermeld opmerken: ten eerste procureur Jan Baptist de jongere die op 8 thermidor van het jaar IX tot adjoint van burgemeester Van Boterdael wordt aangesteld, nadat hij reeds geruime tijd deel uitmaakte van de stadsmagistratuur, en ten tweede Judocus Dominicus, oud-Kapucijn, die bij zijn broer verblijft in de Kerkhofstraat (huidige Kerkstraat), en die in het jaar X als beëdigd priester de mis leest in de parochiale kerk.

Twee van Judocus Ludovicus' zonen, nl. Constantinus en Henricus heulen tijdens de periode van de Boerenkrijg met de Fransen en behoren tot een soort burgerwacht. Eén van hen gaat zo hevig tekeer dat hij achter slot en grendel vliegt (61). Een andere zoon Carolus (Charles), wordt in het jaar IX aangesteld als bediende op het octrooi (62), maar reeds op 22 messidor jaar IX uit deze functie ontheven (63).

Drukker D'Herdt vinden we een laatste maal terug op 5 vendemiaire van het jaar XI, ongeveer 1 maand voor zijn overlijden, met een rekening voor het drukken en inbinden van de registers van de Burgerlijke Stand (64).

Judocus Ludovicus overlijdt op 16 november 1802 (25 brumaire XI). Na zijn overlijden geven zijn erfgenamen volmacht aan C. Evit voor de verkoop van zijn twee huizen, één in de Lange Zoutstraat, waar zich de drukkerij bevindt, en één op de Zoutstraatvesten, bewoond door Henri D'Herdt, en van een partij bos te Ressegem (65). De twee huizen worden op 19 germinal XI in tweede zitdag verkocht in de herberg *den Crommen Elleboog* aan enerzijds Judocus Antonius Arents voor 12125 frank en anderzijds aan M.J. Janssens voor 3200 frank (66). Op 8 thermidor XI verkoopt Martinus D'Herdt het gedeelte van de huisraad afkomstig van zijn moeder Ludovica Latour voor 290 frank (67).

In 1810 verklaart J.J. Du Caju in een door de Franse overheid opgevraagde staat van aanwezige drukkers en boekverkopers te Aalst dat hij zijn drukkerij heeft verkregen door aankoop van de inboedel van zijn voorganger J.L. D'Herdt (68). Na het overlijden van D'Herdt geeft burgemeester Van Boterdael eerst aan Charles De Goesin uit

(61) SAA, Registre de scéances de la mairie, act. 16 Brumaire an 7
(62) SAA, Registre aux arrêtes de la municipalité d'Alost, act. 28 Floréal an 9
(63) SAA, Correspondances de l'an 9-10, nr 273
(64) SAA, bewijsstukken bij stadsrekeningen jaar 11, nr 689
(65) RAG, Notariaat 219B, notaris Franrois De Buck, 78, acte 883
(66) RAG, Notariaat 219B, notaris Cornelis Evit, 52, acte 278 en 309
(67) RAG, Notariaat 219B, notaris Michel Eeman, 190, acte 1242
(68) SAA, Correspondance du departement de l'Escaut, 1810, nr 3889 act. 7/4/1810

Gent en daarna aan J.J. Du Caju de opdracht tot het maken van drukwerk voor de stad. Vermelden we nog dat Martinus D'Herdt in het jaar XI nog enige drukwerken aan de stad levert (69).

C. DRUKKER D'HERDT: ZIJN WERKEN

Zoals reeds gezegd is D'Herdt naast boekdrukker, ook boekbinder en boekverkoper. Naast boeken verkoopt hij in de winkel ook allerhande bureelbenodigdheden zoals papier, inkt, pennen, registers, enz.

Daar we D'Herdt reeds in 1753 als boekbinder terugvinden, lijkt het ons opportuun om eerst even deze bedrijvigheid van naderbij te bekijken. Zijn eerste rekening betreft het inbinden van 34 registers voor de weesheren der stad Aalst (70). Deze registers worden aan 2 guldens/stuk ingebonden en het is zijn vader Melchior Joannes die tekent voor ontvangst. In de loop van de volgende jaren, nog voor hij zich als drukker en boekverkoper in de Molenstraat zal vestigen, bindt hij voor de stad verschillende rekeningen in. Bij het mandateren van een rekening op 4/5/1757, die loopt over de jaren 1755, 1756 en 1757, voor het inbinden van 6 rekeningen van de stad en twee registers voor de deken van St. Martinuskerk, vermeldt de ontvanger *Judocus D'Herdt boekbinder deser stede* (71). In 1757/1758 worden 7 rekeningen, en nadien nogmaals 1 originele en 3 copiën ingebonden. Ook repareert hij op 23/7/1757 het *Resolutienboeck* (72). Voor de deken van St. Martinuskerk worden nogmaals 2 registers ingebonden (73). In 1760 bindt hij *voor 't comptoir van de weeserij deser Stadt Aelst soo d'originele als registraturen beginnende met den jaere 1753 ende eyndigende met den jaere 1758 bestaende in twelf boecken* in (74). Nadien duurt het tot 1764 voor we hem nog enig werk voor de stad zien inbinden.In zijn octrooi dat hij in 1767 zal bekomen wordt vermeld dat hij gedurende 7 jaren de boekdrukkersstiel leerde, en dit te Mons, Gent en Brussel, zodat we het normaal vinden dat hij slechts sporadisch enig werk voor de stad verrichtte in de perioden dat hij te Aalst verbleef, waarschijnlijk bij zijn ouders. De werken werden meestal ter plaatse zelf ingebonden zoals we in een rekening van 1764 vermeld vinden *Gebonden ten huyse van Mijnheer den griffier Boone* (75).

(69) SAA, bewijsstukken bij stadsrekeningen jaar 11
(70) SAA, SA, Reg 665 en 627, act 15/10/1753
(71) SAA, SA, Reg 665 en 630, act. 4/5/1757
(72) SAA, SA, Reg 665 en 631, act. 16/1/1758
(73) SAA, SA, Reg 665, act. 4/5/1760
(74) SAA, SA, Reg 665 en 632, act 19/1/1760
(75) SAA, SA, Reg 665 en 639, act. 18/6/1764

In 1765 en 1766 wordt expliciet *boeckbinder D'Herdt* vermeld in de rekeningen wanneer zijn inbindwerk van 18 stadsrekeningen gemandateerd wordt (76).

Voor het Land van Aalst vinden we hem een eerste keer vermeld in 1757. Hij bindt tweemaal 2 rekeningen in voor ontvanger De Clippel uit Geraardsbergen (77). Zijn rekening maakt deel uit van deze van zijn vader, maar is wel van zijn hand. Zijn oudere zus Catherina tekent voor de ontvangst van het complete bedrag. In 1758 bindt hij voor deze administratie nogmaals 150 registers in voor een totaal bedrag van 99 guldens (78). Daarna duurt het tot 1766 vooraleer we terug een rekening vinden. Deze rekening vangt aan op 26 maart 1764 en loopt tot februari 1766 (79). In deze periode levert hij verschillende schrijfboeken en registers, en bindt hij een twintigtal rekeningen en copiën in. In 1767 bindt hij nogmaals 162 rekeningen in, waaruit we kunnen afleiden dat het L.v.A., zoals de stad zelf, behoefte had een vakkundig boekbinder. In de daaropvolgende jaren, tot 1773, worden in totaal nogmaals 350 rekeningen, registers, verbaalboeken en resolutieboeken ingebonden. Later bindt hij voor de stad zelf nog slechts sporadisch registers en rekeningen in, terwijl voor het Hoofdcollege nog jaarlijks rekeningen en notariële akten ingebonden worden. Op 7/9/1784 rekent hij 300 guldens aan voor het inbinden in kalfsleer van 150 werken *Vroed-kundige oeffenschool* van Jacobs (80). Laten we hier ook even opmerken dat we in de reeds gemelde inventaris(zie bijlage 2), verschillende werken terugvinden van andere drukkers die nog steeds niet ingebonden zijn en die D'Herdt zelf zal inbinden naarmate er vraag naar deze werken is.

De boekhandel die hij eerst samen met zijn tante, en vanaf 1768 alleen, uitbaat, voorziet de stadsdiensten en hoofdcollege van allerhande boeken, papier en andere bureelbenodigdheden. Reeds in 1765, dus 2 jaar voor hij als boekverkoper geoctrooieerd wordt, voorziet hij de stadsdiensten reeds van verschillende boeken. Zo levert hij in 1765/1766 een exemplaar van o.a. *Oudt en nieuw testament, 't christelijck onderwijs met goude rollen, 't geestelijck caertspel met figuren, en in 1766 eenen boeck inhoudende den index van de placcaeten.*

Vanaf 1765 vinden we in de advertenties van de Gazette van Antwerpen en in de waerschouwinge van de Gazette van Gendt, waar de boekdrukkers hun nieuwe boekuitgaven aankondigen, de naam van *Judocus D'Herdt tot Aelst* (81).

(76) SAA, SA, Reg 665, act. 20/7/1765 en act. 3/7/1766
(77) SAA, LvA, Reg 6140, ord. 26/7/1757
(78) SAA, LvA, Reg 6141, ord. 21/4/1758
(79) SAA, LvA, Reg 6148, ord. 3/2/1766
(80) SAA, LvA,Reg 6168, ord. 12/5/1785
(81) Tijdschriftenbibliotheek Antwerpen, Gazette van Antwerpen en Gazette van Gendt

Vanaf 1767, na zijn aanstelling tot boekdrukker van de stad en het Land van Aalst, gaan zijn leveranties geweldig de hoogte in.

Als zuivere boekhandelaar levert hij jaarlijks de prijzen voor de *jonckheyd op den dag van St. Gregorius*, dit zijn de prijsboeken voor de schoolgaande jeugd. Jaarlijks kan hij aldus in één enkele levering en dit tot 1794 een zestigtal werken verkopen. De naam van deze werken, het aantal geleverde en de prijs vinden we ononderbroken terug tot in 1786. In 1794 vinden we in een rekeningspecificatie voor welke vakken en in welke volgorde deze prijsboeken worden uitgedeeld. Regelmatig kan hij via deze weg eigen werken in grote getale verkopen. Zo verkoopt hij via deze weg 74 exemplaren van *Leven der Groote Catherina* en minstens 33 *Bijbels Aelst*.

Aan de stadsdiensten worden jaarlijks almanakken aangerekend, die hij specifieert zijnde comptoir almanakken, quarto almanakken en plakalmanakken. Tot 1778/1779 ligt het aantal steeds rond 10 stuks, voor een totaal bedrag van ongeveer 3 guldens (82).Nadien en vooral vanaf 1784/1785 gaat dit aantal spectaculair de hoogte in en zo levert hij voor 1785 maar liefst 26 Brugse, 40 Aalsterse en 40 plakalmanakken aan de stad voor een niet onaardig bedrag van 92=8 (83). Ook aan de administratie van het Land van Aalst worden almanakken verkocht, en in 1778 levert hij 30 Brugse, 7 Brusselse en 66 plakalmanakken, terwijl er in 1784 naast 50 plakalmanakken ook 31 Brugse, 6 Brusselse, 24 Aalsterse en 2 comptoiralmanakken worden aangeleverd (84). Interessant is hierbij te vermelden dat deze Brusselse almanakken *Calendrier de la Cour* gedrukt werden bij Judocus' vroegere leermeester J. Van den Berghen, die het ondertussen tot drukker van Son Altesse Royale gebracht heeft. Jaarlijks richt deze zich tot het hoofdcollege om hem de eventuele wijzigingen mee te delen die zich het afgelopen jaar hebben voorgedaan zowel in de administratie van de stad als van het Landscollege (85).

Vanaf 1779 worden naast almanakken ook andere boeken aan de stadsdiensten verkocht. Zo worden onder meer spraakkunst, historieboeken en vooral catechismussen aan de wezen geleverd. Ook het Landscollege bestelt af en toe boeken bij onze drukker. In 1785 laat hij uit Parijs een vierdelig werk gebonden in kalfsleer *L'Architecture Hydraulique par Belidor* overkomen en verkoopt het voor 57=3 1/4 aan het hoofdcollege (86). Merken we hier op dat op 20 october 1780 de gebroeders Philippe en Petrus Gimblet, Gentse drukkers, een schrijven richten tot Mijnheer d'Hoop, lid van het Hoofdcollege,

(82) SAA, SA, Reg 652, act. 28/6/1779
(83) SAA, SA, Reg 657, act. 15/7/1785
(84) SAA, LvA, Reg 6161 en 6167
(85) SAA, LvA, Reg 201, dd. 25/9/1778
(86) SAA, LvA, Reg 6168

waarin gemeld wordt dat zij op de venditie van Mijnheer Curtis, overleden lid van dit Hoofdcollege en baljuw van het Land en Baronie van Boelare, enige werken hebben gekocht in opdracht van deze administratie, waarbij ze terloops vermelden dat er bij hen ook nog andere werken kunnen worden aangeschaft en ze steeds bereid zijn om hieromtrent meer informatie te geven (87).

Via de wezenrekeningen zien we dat D'Herdt ook aan verschillende particulieren boeken verkoopt (J.B. Stevens - 23/6/1772, Carolus van Miegem - 20/4/1773, Josephus van den Brempt - 3/9/1782, J.B. Charité - 13/9/1787) (88). Ook weten we uit de rekeningen opgemaakt bij het overlijden van zijn verschillende echtgenoten dat menig particulier schulden voor geleverde goederen aan het sterfhuis heeft.

Ook wordt aan het stadsbestuur en het hoofdbestuur schrijfpapier geleverd. In zijn specificaties geeft D'Herdt niet steeds de papiersoorten zoals zijn voorgangers plachten te doen. Hij levert verschillende soorten boeken papier aan prijzen die variëren van 4 1/2 tot 8 stuivers/boek, terwijl de riemen papier die geleverd zijn aangerekend worden tussen 4 guldens 4 stuivers en 7 guldens/riem. Postpapier wordt verkocht aan 6 stuivers/boek of 10 guldens/riem. Schrijfboeken en registers worden in verschillende afmetingen en aan verschillende prijzen aan de man gebracht. Interessant is de beschrijving van de complete papiervoorraad aanwezig in het magazijn bij het overlijden van zijn eerste echtgenote (zie bijlage 1). Rond 1780 worden meer riemen papier dan boeken verhandeld, en voorziet hij de stadsdiensten jaarlijks in meer dan 5000 vel papier. Bekijken we bijvoorbeeld de rekening die loopt van 1/7/1780 tot 15/6/1781 (89), dan zien we: 2 boeken aan 3 1/2 stuivers/st.,10 boeken aan 5 stuivers/st., 3 boeken postpapier aan 6 stuivers/st., 3 boeken propatria aan 8 stuivers/st., 2 boeken rouwpapier propatria aan 1gulden 4 stuivers/st., 1 riem papier aan 4=10 /st., 5 riemen aan 5=0 /st., anderhalve riem aan 5=10 /st., en 2 riemen beste propatria aan 8 guldens/riem.

Vanaf 1782 worden er naast boeken en riemen ook caternions (katern, caternion= 1 vel) geleverd. In dat jaar voorziet hij de stad in 68 caternions postpapier aan 1 1/2 stuiver/st. In de rekening uit 1797 die we hierboven reeds hebben vermeld, en die de periode van 13/8/1794 tot 19/4/1797 beschouwt, noteren we dat Judocus Ludovicus in die tijdspanne 10200 vel papier levert in riemen en boeken, en verder nog 45 registers, waarvan de prijzen variëren van 2=4 tot 5=5 per stuk.

(87) SAA, LvA, Reg 203, dd. 20/10/1780
(88) SAA, SA, Reg 1888, 1889, 1898, 1903
(89) SAA, SA, Reg 651, act. 19/6/1781

De leveringen aan het Landscollege qua papier zijn merkelijk minder. Zo worden er jaarlijks slechts enkele boeken en registers aangerekend. Het merendeel der papierleveringen gebeurt echter, zoals reeds vermeld, via de klerk van de administratie, die zich ontegensprekelijk bij D'Herdt bevoorraden. Tijdens de jaren ' 60 belopen deze rekeningen ongeveer 180 guldens/jaar, later lopen die op tot 300 guldens, en in de ' 80 jaren zijn rekeningen voor papier en pennen van 400 gulden en meer geen uitzondering. Naast bovenvermelde boeken en papieren verkoopt D'Herdt ook bussels pennen, pinten en potten inkt aan de verschillende diensten van het stadsbestuur en het hoofdbestuur van het Land van Aalst (90).

Op het einde van de 18e eeuw is het echter A.J. Van Coetshem die naast het inbindwerk ook het gros van de papierwaren aan de stad levert.

Zijn voornaamste bezigheid, waarvoor hij trouwens zoals reeds gezegd een opleiding van 7 jaar genoot, is de drukkerij, die zoals zijn octrooi vermeldt, is opgericht ten dienste van de stad en het Land van

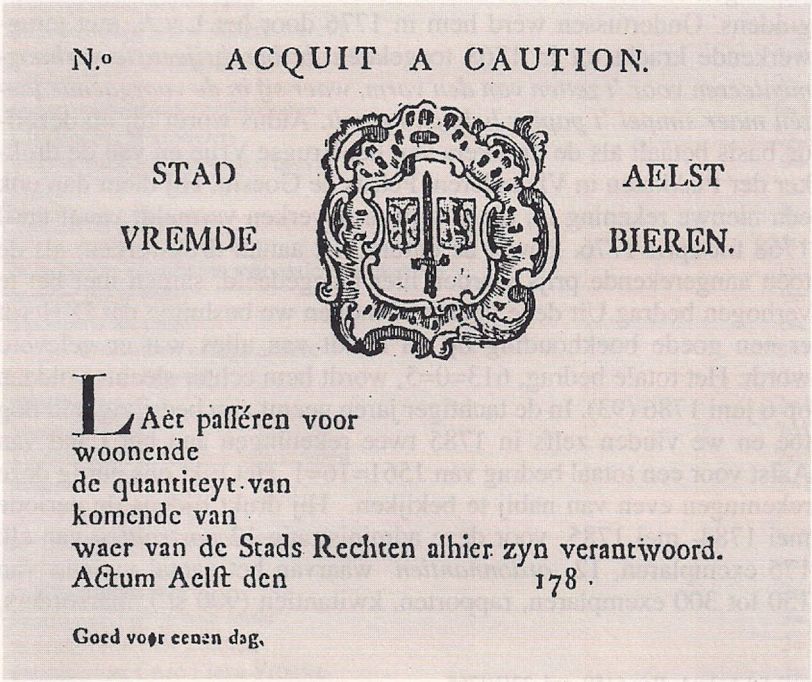
N.o ACQUIT A CAUTION.

STAD AELST

VREMDE BIEREN.

LAet passéren voor
woonende
de quantiteyt van
komende van
waer van de Stads Rechten alhier zyn verantwoord.
Actum Aelst den 178 .

Goed voor eenen dag.

(90) SAA, LvA, Reg 6150 e.v

Aalst. De stad en vooral het Landscollege geven D'Herdt serieuze orders en gedurende vele jaren zal hij voor beide administraties menig drukwerk verzorgen. Als we beide administraties van meer nabij bekijken dan zien we dat in hoofdzaak het Landscollege de opdrachtgever zal zijn voor drukwerken. Nochtans is zijn eerste jaar voor het Land van Aalst slechts pover. Hij levert er voor amper 39=10 1/2 drukwerk (91). Voor de stad daarentegen drukt hij dit eerste jaar o.a. 3000 tolbrieven en een riem logementsbiljetten (naargelang de bladindelingen die we gevonden hebben komt dit overeen met 1500 tot 2000 biljetten. De volgende jaren gaat zijn activiteit voor beide administraties gestadig omhoog. Voor de stad levert hij nu o.a. jaarlijks 300 gedrukte lijsten voor het uitreiken van de prijzen aan de schoolgaande jeugd. Voor het Hoofdcollege drukt hij in 1772 zo maar eventjes 16.000 certificaten voor de haras voor een totaal bedrag van 192=10 (92). Voor dezelfde administratie maakt hij onder meer in het werkjaar 1777/1778 menig drukwerk. In die periode drukt hij 6 ordonnanties van 150 exemplaren elk, 14 portretten (dit zijn beschrijvingen van gezochte personen of vermiste goederen) van elk minstens 170 exemplaren, de *beschrijven van uytzend* van deze ordonnanties en portretten, in totaal ongeveer 4000 stuks, en verder nog advertenties, bekendmakingen en brieven, alles samen voor een bedrag van meer dan 300 guldens. Ondertussen werd hem in 1776 door het L.v.A. met terugwerkende kracht tot in 1768 toegelaten *de beschrijven te verhoogmenteeren voor 't zetten van den vorm, waer sij in de voorgaende jaeren maer simpel 't papier hebben betaelt.* Aldus wordt hij op dezelfde basis betaalt als de drukkers van het Brugse Vrije en van de drukker der Plakkaten in Vlaanderen, Petrus de Goesin. Hij dient dan ook een nieuwe rekening in, die al zijn drukwerken vermeldt vanaf april 1768 tot april 1776. Zowel de datum, het aantal drukwerken, als de toen aangerekende prijs worden hier meegedeeld, samen met het te verhogen bedrag.Uit deze gegevens mogen we besluiten dat D'Herdt er een goede boekhouding op na houdt van alles wat er geleverd wordt. Het totale bedrag, 613=0=5, wordt hem echter slechts voldaan op 6 juni 1786 (93). In de tachtiger jaren neemt zijn bedrijvigheid nog toe en we vinden zelfs in 1785 twee rekeningen aan het Land van Aalst voor een totaal bedrag van 1561=16=1. Het lijkt ons nuttig deze rekeningen even van nabij te bekijken. Hij drukt tijdens de periode mei 1784- mei 1785 voor deze administratie 12 *portraitten* van elk 175 exemplaren, 12 *ordonnantien* waarvan het aantal varieert van 150 tot 300 exemplaren, rapporten, kwitantiën (900 st.), marsorders,

(91) SAA, LvA, Reg 6150, ord. 22/3/1768
(92) SAA, LvA, Reg 6155, ord. 7/5/1772
(93) SAA, LvA, Reg 6168, ord. 6/6/1786

tabellen (o.m. 1000 stuks op mediaen papier voor een bedrag van 125=0), allerhande brieven van diverse formaten (94). Daarnaast drukt hij de begeleidende beschrijven voor de verschillende gemeenten van het Land van Aalst van alle hierboven vermelde stukken. Opmerkelijk is dat hij op 14 januari 1784 300 tabellen drukt van elk 6 bladzijden voor een totaal bedrag van 180 gulden.

Na 1792 levert hij voor het nieuwe regime grote aantallen van allerhande drukwerken. In de reeds vermelde recapitulatieve rekening van de jaren 1794 tot 1796 vinden we zo maar eventjes 2800 paspoorten, 19500 logementsbiljetten, 6400 marktbiljetten, 30000 boterbiljetten, om maar te zwijgen van de bijna 29000 differente bonnen die hij in die periode aan de stad levert. Daarnaast worden nog affiches, ordonnanties, ontvangstbewijzen, bierbiljetten (24 riemen = 12000 stuks), weegbiljetten in rode inkt, mandaten, kwitanties, rekwisities, kaarten en omzendbrieven gemaakt voor de verschillende administratieve diensten van de stad Aalst. Voor het Landscollege beschikken we maar over enkele specificaties uit deze periode. Eén specificatie juli/augustus 1794 lijkt ons echter interessant om even van nabij te bekijken: *Gedruckt ende gelevert ten Dienste van het Collegie, Municipaliteyt ende Commune van de Lande van Aelst, begonst met 1 july 1794.*
Naast 3000 bons en 300 passen voor de stad, werden soms tot drie verschillende drukwerken aan gemiddeld 160 exemplaren aangemaakt op een en dezelfde dag. Zijn rekening vermeldt dan ook dikwijls *'snachts gedruckt.* In deze twee maanden worden ongeveer 600 verschillende drukwerken, zowel *beschrijven, exemplairen, ordonnantien als plakkaerten* aangerekend. Het totaal bedrag beloopt 729=8, een niet onaardig bedrag voor twee maand werk (95).

Nadat hij door Boucher op de vingers wordt getikt aangaande zijn excessieve rekeningen, gaat de stad en ook het Scheldedepartement elders buiten Aalst drukwerken bestellen. Niettegenstaande deze elders bestelde drukwerken, kan D'Herdt toch nog verschillende leveringen aan de stad waarmaken. Zo levert hij tot bij zijn dood de registers voor de burgelijke stand, verschillende brieven, biljetten, kwitanties, en andere.

Zoals vele andere Vlaamse steden krijgt ook Aalst zijn almanak, nl. *Nieuwen Aelsterschen Almanak*, die in 1771 zijn eerste jaargang kent en ononderbroken wordt uitgegeven tot 1796. Deze uitgave moeten we meer zien als een ernstige volksalmanak en is qua inhoud en

(94) SAA, LvA, Reg 6168, ord. 12/5/1785
(95) SAA, LvA, Reg 6174

samenstelling gelijkaardig aan deze uit andere Vlaamse steden zoals Brugge, Gent,Kortrijk, Antwerpen, Leuven, e.a.

Deze Aalsterse almanakken geven ons interessante gegevens in verband met de stad zelf, de omliggende gemeenten en steden, gebeurtenissen en andere wetenswaardigheden. In alle deeltjes wordt een jaarkalender meegegeven, waarvan vooral de laatste jaargang een pareltje is: elke maand is er verdeeld in de Gregoriaanse en de nieuwe Franse tijdrekening, met toepasselijke illustraties en bijpassende versregels. Deze almanakken, die uitgegeven worden in octavo, zijn dikwijls doorschoten van blanco bladen,witte bladen die ofwel tussen de kalender zelf, ofwel vooraan of achteraan in het werkje voorkomen. In de meeste van de door ons geraadpleegde almanakken zijn er op deze blanco bladen allerlei notities gemaakt, zodat we mogen aannemen dat de eigenaars van zulke almanakken er wel degelijk gebruik van maakten.

De titelpagina geeft ons een idee van de inhoud. Na een korte verklaring van het jaartal, vinden we een beschrijving van de nieuwe munten, de watergetijden, de eclipsen, een opsomming van de jaar- en paardemarkten, en de openingsuren van de stadspoorten van Gent en Brussel. Hierna volgt dan de eigenlijke kalender, waarna de geboortedagen van prinsen en prinsessen binnen Europa worden opgesomd.

Een volgend hoofdstuk geeft ons de uurregeling voor de verschillende postdiensten die in Aalst aankomen en er vertrekken, de vertrek - en aankomstdagen van het openbaar vervoer van en naar Aalst, met vermelding van de voerlieden en boden inclusief hun verblijfplaats in Aalst en op de plaats van bestemming. Daarna worden de vertrekdagen en -uren der diligentiën (nationaal en internationaal), bargiën en beurtschepen meegegeven. Dit hoofdstuk was zeer belangrijk voor de verschillende handelaars, kooplieden, leden van de administratie en clerus, die zich regelmatig naar andere plaatsen dienden te begeven.

Vervolgens vinden we de naam- en adreslijsten terug van de functionarissen in de verschillende administraties, zowel van de stad Aalst als Geraardsbergen en van het Land van Aalst. In een volgend hoofdstuk vinden we de namen van pastoors, baljuws, meiers, griffiers en ontvangers van het Land van Aalst, voor alle parochies die tot het Land van Aalst behoren. Gespreid over verschillende jaargangen geeft drukker D'Herdt ons de verschillende burgemeesters en schepenen die Aalst gekend heeft in de loop der jaren.

In de Oostenrijkse periode eindigt de almanak met een *kronijke* van de voornaamste feiten die in het afgelopen jaar in de wereld zijn gebeurd.In de Franse periode ziet men het nut van deze *kronijke* niet in, en vervangt men dit laatste hoofdstuk door allerhande andere mededelingen (gedenkwaardige spreuken, overeenkomsten tussen de Belgische provinciën, enz.). Vermelden we wel even dat in jaargang

1790 een overzicht wordt gegeven van alle nog gangbare munten met afbeelding van voor- en keerzijde.

Een tweede soort almanak die gelijklopend met de eerste wordt uitgegeven, maar meer op de humoristische toer gaat, is de *Nieuwen Aelsterschen guychelaer ofte gemetamorphozeerde logenaer*, met eerste jaargang 1773 en laatste gekende 1787.

Deze guychelaer was zoals we op de titelpagina kunnen lezen:

- *vervult met schoone prognosticatien op de twaelf Maenden des jaers*
- *vervult met schoone kluchtjens, dichtjens, raedzeltjens*
- *een waerschijnlijke Kronijke vol twijffelbaere Voorvallen*
- *Zoetgebakken, prontbeknoopten zotten praet, opgeoffert aen Heeren, aen borgers en aen boeren,aen narren, aen gekken en aen zotten, aen stoeffers en aen poeffers, aen spookers en aen snaekers, enz.*

Deze *guychelaer* wordt *opgeheldert door eenen subtielen professor der logentael, eenen subtielen Natuer-kender der logenen of eenen ervaren koopman van logens in folio & minori forma en diende tot vermaek van alle melancholieke geesten of tot tijdkorting en gerief van Menschen en Boeren.*

Deze almanakken zijn zeer in trek bij het gewone volk in de tweede helft van de 18e eeuw. In zijn voorwoord prijst hij al rijmend zijn eigen almanak aan. Daarna volgt dikwijls een nieuwjaarsdicht, waarvan *Nieuwjaerswensch aen twelf besondere Ambachten* uit 1777 onze aandacht vraagt. De eclipsen worden ons in de eerste jaargangen op humoristische wijze en in rijm meegegeven. In latere uitgaven worden die vervangen door enige algemene aardrijkskundige of geschiedkundige gegevens. Enkel in de eerste drie en de laatste uitgave vinden we kalenders met de vermelding van de maanstanden. Nadien volgt de hoofdbrok waarin de maanden worden voorgesteld op rijm, gevolgd door een verhaaltje of vertelling doorspekt met Latijnse en Franse uitdrukkingen, en af en toe enige dialektwoorden of vervlaamste Latijnse woorden. Hier moeten dikwijls eenvoudige volksmensen zoals soldaten, boeren, dronkaards en vooral vrouwen het bekopen. Interessant is uit 1776 *de priviligies van de mans*. Ook gekken, zotten, geldvrekken en moeilijke types moeten het hier ontgelden. Verder vinden we vele raadsels en *boertige vraegen* al dan niet in rijm opgesteld en leuke prognostica. In latere jaargangen vinden we elk jaar een liedje terug, meestal handelend over vrouwen, liefde of drank.

Dikwijls eindigt deze *guychelaer* met een *kronijke,* die de eerste jaren in het hoogduits wordt gedrukt. Deze kronijk bestaat uit lachwekkende, eigenlijk niets inhoudende denkbeeldige situaties, aan elkaar gepraat met kluchtige verzen, waar hij meer en meer de plat-

NIEUWEN AELSTERSCHEN
GUYCHELAER
OF GEMETAMORPHOZEERDEN
LOGENAER,
Dienende voor het Jaer ons Heere
M. DCC. LXXVIII.
Volgens het oud duyntjen of overlevering van *Grand Papa*,
OPGESTELD VOOR TREURIGE HYPOKONDERS,
Tot tyd-korting en gerief van Menschen en Boeren:
IN HET KORT
Een Portugaelsche servet,
Of Aelstersche Gazet.
Vermeerderd of verminderd, in het Spotcomptoir van eenen Minnaer van het Publik, ten koste der Koopers.
vyf DE WERKJEN.

TOT AELST,
By JUDOCUS D'HERDT, Boekdrukker en Boekverkooper, in de Zout-straet.

NIEUWEN AELSTERSCHEN
GUYCHELAER
OF GEMETAMORPHOZEERDEN
LOGENAER,
Dienende voor het Schrikkel-jaer ons Heere
M. DCC. LXXX.
Dezen zeer vermaekelyken Kluchtvertelder behelst zeer aerdige Vertellingen, geestige Slaegen, scherpzinnige Deuntjens, vremde Potzen, aerdige Raedzeltjens, kluchtige Dichtjens, &c.
Tot vermaek van alle melancholieke geesten.
ACHTSTE WERKJEN.

TOT AELST
By JUDOCUS D'HERDT, Boekdrukker en Boekverkooper, in de Zout-straete.

NIEUWEN AELSTERSCHEN
GUYCHELAER
OF GEMETAMORPHOZEERDEN
LOGENAER,
VOOR HET JAER
M. DCC. LXXXII.
Vervuld met Klugtjens, Digtjens, Raedzeltjens, enz.
Opgehelderd door eenen ervaren Koopman van Logens in Folio & minori formâ.
Jaer-beginnende Schrift.
WILt gY Weten De seCreten Der pLaneten?
Leest Dit boekJen UYt.
THIENDE WERKJEN.

1732

TOT AELST,
By JUDOCUS D'HERDT, Boekdrukker en Boekverkooper, in de Zout-straete.

NIEUWEN AELSTERSCHEN
GUYCHELAER
OF GEMETAMORPHOZEERDEN
LOGENAER,
Vervult met klugtige Digtjens en verdigte Klugtjens, met geestryke Jaer-wyzers en scherpzinnige Raedzels: als mede den
EEUWIGLYKEN JUBILE VAN DE MAEN-BLUSSCHERYE,
Dienende voor het Jaer ons Heere
M. DCC. LXXXVII.
Jaer-toonder.
hebt gY stUYVers In UW' zak?
Leest Den gUYCheL-aLManak.
VEERTIENDE WERKJEN.

TOT AELST,
By JUDOCUS D'HERDT, Boek-drukker en Boek-verkooper, in de Zout-straete.

boerse humor uit de eerste uitgaven laat vallen en in latere uitgaven overgaat naar een meer fijngevoelige humor.

Enige voorbeelden uit deze guychelaers willen we u niet onthouden:

- *Koude winden uyt koude hoekken*
  Warme winden uyt warme broekken.
- *Heden zot, en morgen wijs*
  Die zo is, behaelt den prijs.
- *Diogenes zeyde, dat nae het donderen gemeynelijk regent*
  Want nae het kijven van sijn Wijf,
  kreeg hij haer Pis-pot op sijn lijf.
- *Felle Vorst, houd u bij 't Vier*
  daer smaekt een Teugsken lekker Bier.
- *Grafschriften*
  - *(voor een dichter)*
    Hier leyd eenen vermaerden Poëet
    Die van honger zijn ziel uytscheet.
  - *(voor een doctor)*
    Hier ligt, door wie vele hier liggen.
  - *(voor eenen Gierigaerd)*
    Hier onder ligt den Gier'gaerd Steven
    Die stirf den eersten dag van 't Jaer
    Om zoo t'ontloopen het gevaer
    Van Jaer-giften te moeten geven:
    Hij stirf ook voor den morgen-tijd
    om nog te sparen den ontbijt.
- *Raedzeltjens*
  - *'t Is een vogel zonder vel, die zonder vleugels vliegt, en den Neuse vult?*
    (Een scheet)
  - *Wat verschil is er tusschen een Advokaat en een poillier?*
    (Dat een poillier de doode Vogels pluymt, en een Advokaat de leevende)
  - *Tusschen een Aelstenaer en een Wind-meulen?*
    (Dat de windmeulen niet altyd draye)
  - *Waer is het midden van de Aerde?*
    (Op de merkt van Aelst. Die dit niet gelooft, kan het zelf afmeten)

Het eerste drukwerk dat we van Judocus Ludovicus D'Herdt terugvinden dateert van 1767 en heet *Schrey-klang op den Scheydwang van Guillelmus Caudron, gelaurierden Cathrinist binnen Aelst.* Dit werkje bevat tevens de *Doodgalm ter ziel-heugenisse van de Wyt-vermaerden poët D'Heer Guillelmus Caudron.* Het is versierd met ver-

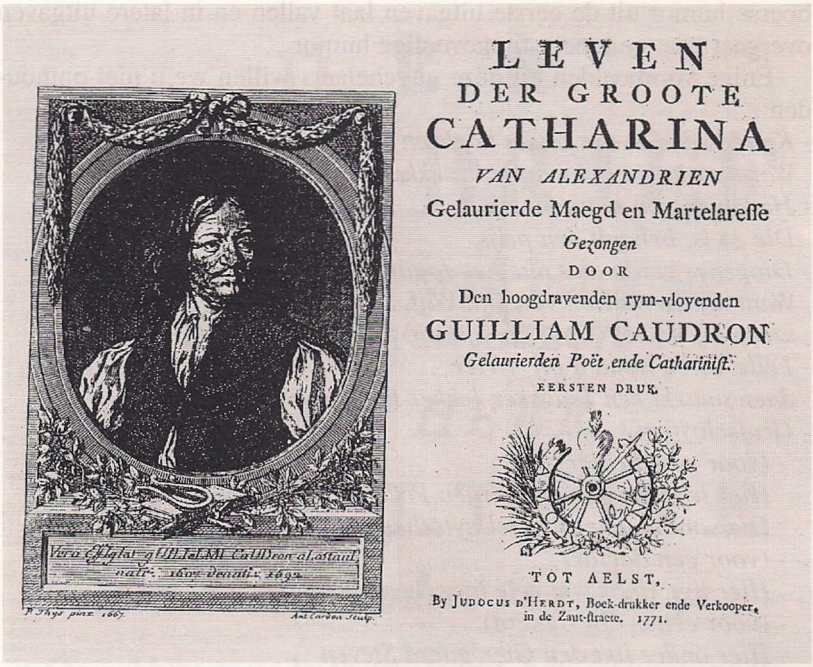

LEVEN
DER GROOTE
CATHARINA
VAN ALEXANDRIEN
Gelaurierde Maegd en Martelareſſe
Gezongen
DOOR
Den hoogdravenden rym-vloyenden
GUILLIAM CAUDRON
Gelaurierden Poët ende Catharinist.
EERSTEN DRUK.

TOT AELST,
By JUDOCUS D'HERDT, Boek-drukker ende Verkooper, in de Zaut-ſtraete. 1771.

schillende mooie *vignetten* zowel op de titelpagina, als bij begin en einde van elk hoofdstuk.

In 1768 drukt hij van de Aalsterse schilder Pierre-François Baert *Portraits des philosophes Errants.* In 1770 lopen bij hem de *Regelen van de Sodaliteyt door de Societeyt Jesu....* van de persen. Dit werkje bevat naast de namen van de prefecten vanaf 1662 tot 1769, ook de magistraat van deze sodaliteyt zoals deze in 1770 was samengesteld.In hetzelfde jaar worden bij hem ook *Leven en mirakelen van de H. Barbara* gedrukt, dat tevens de regels en aflaten van haar broederschap bevat. Later drukt D'Herdt zoals veel van zijn tijdgenoten verschillende devotiewerkjes: Het Leven van H. Gudula, H. Sebastianus, H. Livinus, H. Donatus, e.a.

Als voornaamste en meest gekende werk citeren we hier *Leven der Groote Catherina van Alexandrien, gelaurierde Maegd en Martelaresse, gezongen door den rymvloyende Guillam Caudron gelaurierde Poët ende Catharinist.* De goedkeuring van dit drukwerk, die dateert van 7 februari 1771, geeft ons een goed beeld van de inhoud: *Rijmstuk tot lof van de heylige Catherina Maegd en Martelaresse, iverachtig uytgewerkt, al hoe wel zeer uytloopig zig bedienende van de Licentie der Poëten, zal synen vloyenden en konstigen stiel tot oeffeninge der lief-hebbers mogen in druk gegeven worden.* In zijn *voorberigt* vertelt D'Herdt dat hij het werk drukte, na lang zoeken om

een origineel handschrift van Caudron op de kop te tikken. Vooraan bevat het werk een portretgravure van de auteur Willem Caudron gemaakt door Antoon Cardon, naar een schilderij van Piet Thijs.

Uit de bewijsstukken der stadsrekeningen en de beschrijving van zijn winkelwaren gemaakt bij het overlijden van zijn eerste echtgenote in 1771 (jaar van uitgave), weten we dat er op dat moment nog 315 *Leevens Catherina* voorradig waren, waaruit we kunnen besluiten dat een oplage van minimaal 500 stuks niet onwaarschijnlijk is. Een niet klein gedeelte van deze werken wordt als prijsboek aan de schoolgaande jeugd gegeven en aangerekend aan de stad tussen 1772 en 1781.

In 1774 draagt hij een huldedicht op aan Ferdinandus Van der Eecken, zevenenveertigste abt van Ninove naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van zijn intrede in de abdij. Dit gedicht bezit een prachtige gravure van P. Wouters uit Gent met wapenschild en spreuk van de nieuwe abt. Tevens vinden we hier een voorbeeld van het groot aantal lettertypes dat D'Herdt ter beschikking heeft. Hetzelfde jaar drukt hij ook de poëtische Latijnse bewerking door Phaedrus van een 90-tal fabels van Aisopus.

In 1775 drukt hij voor het stadsbestuur *Hulpmiddelen om de versmagte, versmoorde ende verdronken personen tot het leven te verwekken.* Dit werkje is opgeluisterd met verschillende vignetten. Het vignet dat de titelpagina siert, een uitgewerkt wapenschild van de stad Aalst, vinden we later terug op de bierbiljetten die hij in de jaren tachtig voor de stad drukt. Voor de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Halle levert hij in 1776 *de regelen en gebeden der broederschap Confrerie van Onze Lieve Vrouw van Halle, schuylende onder de titel van de H. Moeder Anna.* In 1777 vertaalt en drukt hij *den Zendbrief van Mijnheer de Voltaire aen de inwoners van Parijs, voor elke curieusheyd vertaelt in onze Nederduytsche Spraeke.*

Wanneer in 1777 de inventaris van zijn drukwerken wordt gemaakt (zie bijlage 2), vinden we een aantal religieuze zelf gedrukte werken terug, die bij hem op voorraad liggen, al dan niet gebonden. Zo hebben we: *Solide devotion, den Weg des Hemels, 't Hemels Palmhof, Cathechismus, Onderwijsingen van de H. Communie, het Gebed des Heeren, het Open Paradijs.* Uit 1778 hebben we *een Aelstersche Bijbel,* een lijvig drukwerk bestaande uit *Historie van het Oud Testament* (2 delen) *en Historie van Nieuw Testament.*

Wanneer op 11/07/1773 de Jezuïetenorde wordt opgeheven en op 20/09/1773 het Aalsters Jezuïetencollege gesloten wordt, richt het stadsbestuur op 04/11/1773 het Theresiaans college op. Rond 1775 vinden we volgend drukwerk: *Algemeyne Oprekeninge / Van de Huyzen, Collegien: Wooningen, Seminarien ende / Missien der gewezen Jesuiten / in alle landen der Werelds / Gevonden in hunne*

DEN ZEND-BRIEF

Van den zeer wyd berugten Schryver van Geneve

MYN HEER

DE VOLTAIRE

Aen de Inwoonders van Parys.

Getrokken uyt de Journals van Luxemborg uytgegeven op den 15. September en den 1. October 1776.

Voor elks Curieusheyd vertaelt in onze Nederduytsche Spraeke.

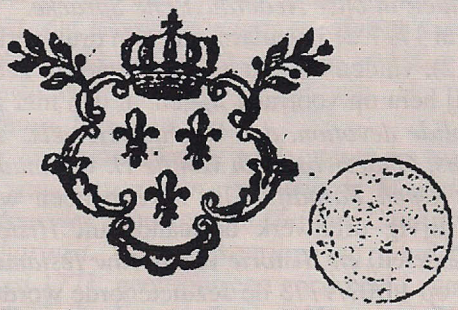

TAELST, by JUDOCUS D'HERDT, Boekdrukker in de Zout-straete. 1777.

Papieren ten tyde van / hunne uytruyminge uyt Spagnien. Voor het Theresiaans college verschijnt in 1778 *het Voorstel van pensionaet der studie binnen de stad Aelst, het gone sal beginnen den 1 october 1778 ende alzoo jaerlijks vervolgen*, gevolgd door een Franse vertaling en door *de Regels voor de studie, Alost, chez Josse D'Herdt, Libraire imprimeur dans la rue du Sel.* Op 28/9/1779 verschijnen *De voorschriften ter genezing van den epidemischen Rooden loop, een brief van 4 bladzijden betreffende Rotte Korse ende den Buyk-loop (96).* In 1780 drukt hij *Bemerkingen op de kerkelijke getijden*, een 120 bladzijden tellend werk van de hand van de Jezuïetenpater Cornelius Smet, die toen subregent was op het Theresiaans college en later nog verschillende werken zal laten publiceren. Voor dit college zal hij ook de eindexamens drukken: brochures met een opgave van de te ondervragen leerstof en vermelding van de leerlingen. Van deze *Exercitatio Literaria a studiosa juventute Gymnasii Regii Alostani* bevinden verschillende jaargangen (1782, 1783 en 1786) zich in de bibliotheek van het Sint-Jozefscollege te Aalst. Al deze brochures zijn afkomstig uit de drukkerij van D'Herdt: *Typis Judoci D'Herdt, Bibliopolae in platea vulgo de Zoutstraat.* Er bestaat uit 1792 een druk waarin de uitslagen per klas en discipline worden vermeld.

Alhoewel alle drukwerk voor de stad Geraardsbergen normaal door drukker De Goesin uit Gent wordt uitgevoerd krijgt D'Herdt in 1782 toch opdracht om de ordonnanties en reglementen betreffende bier en wijn uit te geven voor deze administratie.

In 1786 drukt hij *Den wederkeerenden Pelgrim van Marinus Geubels,* een werk van 312 bladzijden dat de reisperikelen vertelt van Carmeliet Pater Michaël tijdens zijn reis naar Jeruzalem.

Voor een boekenverkoop die doorgaat op 29 mei 1787 onder zijn bevoegdheid, naar aanleiding van het overlijden van Charles Vilain XIIII, levert hij zelf de 54 bladzijden tellende kataloog. Voor dit werk gebruikt onze drukker 3 soorten lettertypes, naargelang het nederlandstalige, franstalige of latijnse werken betreft. Wanneer we deze katalogus even van dichterbij bekijken zien we welke prachtige bibliotheek deze Charles Vilain XIIII wel in zijn bezit had. Naast verschillende 16e eeuwse werken, waaronder enkele Platijnse drukken, zijn er vele tientallen 17e eeuwse werken aanwezig. Het gros echter bestaat uit 18e eeuwse drukken, waaronder onder meer de volledige 35-delige *Encyclopedie de Diderot.* De onderwerpen zijn uiteenlopend en naast geschiedenisboeken, wetenschappelijke en politieke werken, vinden we er ook bijbels, kronijkboeken, plakkaatboeken, woorden-

(96) RAB, Kerkarchief Mere, nr 163

CATALOGUE

d'une trés belle Collection

DE

LIVRES

TRES BIEN CONDITIONNES

Delaissés par feu Messire

CHARLES VILAIN XIIII.

Seigneur de Welle, Iderghem, Tresorier General Hereditaire du Pays d'Alost. &c &c.

Dont la Vente se fera le 29 Mai 1787. sous la Direction de J. L. D'HERDT.

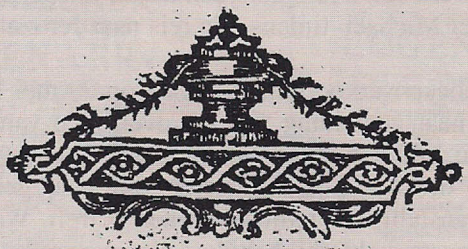

A ALOST,
Chez J. L. D'HERDT, Imprimeur, dans la Rue de Sel.

boeken, e.a.. In totaal zijn er 169 loten in folio, 133 in quarto en 341 in *octavo of minora forma.*

In 1788, bij de aanstelling van Joannes Pameleire tot nieuwe abt van de abdij van Ninove, krijgt D'Herdt opdracht om een huldedicht te drukken voor deze gelegenheid. Zowel de abdij van Affligem, de abdijgemeenschap van Ninove, de premonstratenzergemeenschap, de geestelijke en wereldlijke overheden van Woubrechtegem en St. Antelinks geven hem hiertoe opdracht. Deze huldedichten zijn echte pareltjes in dit genre. Het wapenschild en de spreuk van de nieuwe abt, naar een ets van J. Bisschop, vinden we terug op de keerzijde van één van de titelbladzijden. Verder vinden we de gebruikelijke chronogrammen en andere intellectuele spitsvondigheden terug. Zo worden in een bepaald gedicht alle letters U,V,Y en I in hoofdletters gedrukt. Het hele gedicht 5 bladzijden lang, telt 287 letters U of V, twee letters Y en 349 maal de letter I. Omgerekend als romeinse getallen geeft dit respectievelijk 1435, 4 en 349, of in het totaal 1788, exact het jaar van de benoeming van Joannes Pameleire. Hetzelfde jaar drukt hij van Hieronimus Haenen, broeder van de abdij te Affligem, een posthuum eerbetuig aan de in 1783 overleden abt Ferdinand van der Eecken van de abdij van Ninove (97).

In 1792 drukt hij *Manifest van de Lieutenant Generaal, commandant en chef van het Belgisch Leger Dumoriez*, een tweetalig manifest dat als affiche drie folio-bladzijden beslaat en in Aalst wordt gedrukt in opdracht van het hoofdcollege van het Land van Aalst.In 1793 levert hij voor de stad *Représentation faite par le Magistrat de la Ville d'Alost à sa Majesté L'Empereur et Roi, sur le decret du 1 juin 1786 au fait de l'Organisation du Collége de Députés des deux villes & Paés d'Alost.* Dit drukwerk bevat de besluiten van hogerhand betreffende de verschillende functies van de leden van het hoofdbestuur van het Land van Aalst en van het bestuur van de stad Aalst, en dit vanaf het ontstaan van het Land van Aalst tot de uitgifte van het decreet van 1 juni 1786. Alle aangehaalde stukken zijn door stadsgriffier J.E. De Ruddere voor conform getekend. Men vindt in dit werk verschillende fraaie vignetten en op de titelpagina een afbeelding van het wapenschild van Aalst.

In 1794 drukt hij *Besluyt der representatien van het volk, gezonden bij de Legers van den Noorden ende van Sambre en Maeze*, een 34 artikelen tellende brochure die de besluiten meedeelt van de nieuwe overheerser om de goede gang van zaken in de nieuw veroverde gebieden te verzekeren.Wanneer in 1794 in Aalst een hevige epidemie

(97) RAB, Abdij Ninove, nr 137

van difterie heerst, doet men een beroep op een Brusselse arts Jan Corneel Jacobs, die samen met de plaatselijke geneeskundigen een brochure met algemene richtlijnen opstelt en laat drukken bij D'Herdt *Algemeene raedgevingen aen de burgeren van de stad ende Lande van Aelst betrekkelijk tot den Roodenloop.*

Achteraan in zijn *Nieuwen Aelsterschen Almanak* van 1796 vermeldt onze drukker een bericht en de voorwaarden tot inschrijving van een nieuw boek dat hij gaat uitgeven, *De Spiegel der gedenkweirdigste oorlogsche geschiedenissen* naar Richard(us) Dinoth(us). Dit werk kost bij voorintekening 17 en een halve stuiver, nadien 21 stuivers. Het bevat 288 pagina's en vooraan een *Koperen titelplaet, dessiné par Hoffmans et gravé par Sacré.*

In de loop der jaren maakte onze drukker ook verschillende huldedichten, waarvan er ons een viertal bekend zijn, met name voor Maria Elisabeth van de Voorde bij haar professie in het Hospitaal van Dendermonde op 22/10/1770, voor Joannes Martin Cambeen bij zijn intrede in het klooster der Dominicanen in Brussel op 28/1/1783, voor Maria Catherina en Maria Bernardina Van Langenhove bij hun intrede in het begijnhof van Dendermonde op 11/5/1784, en, voor Bernardina van Mighem bij haar intrede in het begijnhof van Aalst op 8/11/1791. Al deze dichten zijn op dezelfde manier opgesteld: bovenaan vermeldt men de naam en de gegevens betreffende dit feest, waarna een gedicht volgt in twee kolommen en in rijm. Men eindigt altijd met een liedje in meerdere strofen, en elke strofe wordt in een aparte kolom gedrukt.

Ook voor de verschillende verenigingen en ambachten worden drukwerken aangemaakt.Voor de Sint-Sebastiaangilde, waarbij hij actief lid is, drukt hij verschillende aankondigingen. Twee ervan bevinden zich in het stadsarchief van Aalst (98). Voor de ambacht der smeden drukt hij 1500 *boeckxkens behelsende het leven van Sint-Eloy aen twee oorden en een negenmanneken per stuck*, die hem voldaan worden in 1770 (99). Voor de ambacht der timmerlieden levert hij de plakbiljetten betreffende de relikwiën van Maria Magdalena en St. Jozef in 1779 (100), en voor de broodbakkers drukt hij verscheidene *malen pegels* voor verschillende meester bakkers (101).

D. D'Herdt
Spaarzaamheidstraat 3
9300 Aalst

(98) SAA, SA, Reg 62, dd. 1/4/1784 en Reg 161, act. 16/8/1787
(99) SAA, SA, Reg 195, act. 1770
(100) SAA, SA, Reg 191, act. 1779
(101) SAA, SA, Reg 205 kwitantie 8/5/1786

Bijlage 1: Inventaris van het winkelgoed bij overlijden van Anna Ludovica Latour, eerste echtgenote van D'Herdt Judocus Ludovicus, december 1771.

Studentenboekken

Figuren, Dialoguen, grammatica, historia, poëtica	16=10
Dictionarum, Pomey & Tetragloten	4= 4
Ovidius, Cicero	7= 0
Gradus ad Parnass & Quintus Curtius	5= 8

	33= 2

Histori & kerkgoed

Bijbels en pedagoguen	18= 0
graduale en antiphorale	12= 4
Maskers van Weereld, en duyfkens in de steenrotse	5=16
Leevens der heijlige	2= 0
Historie des bijbels	1=16
l'office de notre Dame en vers	3=10
Geestelijke bemerkingen door Crasset	2=16
Geestelijk kaertspel	5=12
Medidatien van Avancimus	3=12
l'office de la semaine Sainte	2= 8
Nederlandschen negotiant	2= 9
nieuwjaergifte	1=11 1/2
inbreng in de sterfhuysen	1=10
Wonderheden van d'andere wereld	0=15
grammairen met eenige andere boeken	5=12
atlas	2= 0
Ogier op de zeven hoofdzonden	0=10
Christelijke Waerheden	6=10
andere boekken met eenen brevier	9= 8
Sales	3= 5
Epistels en evangelien	3= 0
klijne goede weeke	5= 8
Waerheden door balde met andere boekskens	1=13
Aenleydinge Sales	9= 2
Thomas à Kempis	6= 0
Negen Bladers en eenige andere	18=16
ander klijn kerkgoed	12= 0
dito kerkgoed	2=16
Vier uijtersten	7=13
klijnen nederlandschen negotianten	2=15
andere	2=10
ander kerkgoed	3=10
groote caelestum palmetum	3=15
dito klijn	1=16
dobbel palmhoven	2= 0
Paradijsen met groote letter	3= 8
misseboeken met 2 sloten	2= 4
getijden van Onze Lieve Vrouwe	3= 0
dobbel christelijk onderwijzen	2= 2
officia beata Maria	1= 1

kerkboekken	2=16
palmhoven	8=16
andere dito	6= 6
Paradijsen	3=15
andere dito	3=12
Christelijk onderwijzen in spaansch leer	7= 4
Eenen processionale	2= 0
H. Familien	1= 0
Duijveltiens	1= 0
dobbel Christelijk onderwijsen met goude rollen	5= 7
andere kerkboekken met goude rollen in maroquin en kalfsleer	21= 4
ander kerkgoed goude rollen	18= 0
eenen pastorale	3= 0
legende der heijlige	10= 0
une morale Chrétienne	2=10
eene historie door delaet	2=10
quarto boekken	6= 0
eenen hoop oude boekken	28= 0
een hoop dito	15= 0
boek kassen en brochueren	5= 0
historie boekken	28= 2 1/2
liedekens boekken, gebedekens,catechismus ende andere klijnigheid	16= 0
Pelgrimagen van 't kindeken Jesus	2= 0

	420= 3
Gedrukt goed	
Paradijsen text letter	62=10
Weg des hemels, palmhof en paradijsen	45= 0
Leevens van H. Catherina	315= 0
Druk en geschildert papier	20= 0
eerste blad van kerkboek afgedrukt	14= 0
Certificaten	7= 0

	883=13
Winkelgoed	
pennen	10=10
lak	3= 0
inkpotten en beeldekens	7=10
papierkassen	2= 8
registers en portefeuillien	15= 0
glase kasse, winkelberdens en andere toebehoorte	18= 0

	940= 1
Zoorten van papieren	
12 riemen	29= 8
11 dito	35=12
2 "	9= 9
2 1/2 "	2= 12 1/2
7 "	39= 4
2 "	10=10
1 riem klijnen post	5=12
1 dito	17= 0
17 dito cassé	44=16

4 riemen	16=16
6 riemen	18=18
5 riemen digtpapier	30= 0
3 riemen drukpapier	8= 4
groot papier	17= 0
fijn blauw papier	16= 0
musiek, werk en pakpapier	20= 0
10 riemen drukpapier	29=15

	1290=17 1/2

Bijlage 2: Inventaris van de effecten door Sr Judocus D'hert boekdrukker ende boekbinder alhier ten stadhuyse beweegt den 23 ende 24 maerte 1777.

- twee geintituleerde boeken de vier uyterste, d'ene in swart ende den anderen in grijs besaen leer, gedruckt bij Wwe Jan Meyer tot Gendt.
- item een Thomas a Kempis t' Antwerpen by Francis Van Gaesbeke.
- twee souffragie boekxens
- 5 solide devotion t'Aelst by Dhert in band
- Twee boekxkens geintituleert den Weg de hemels by Dhert t'Aelst
- Item eenen kerkboek in groote letters 't Hemels palmhof tot Aelst by Dhert
- item 't Dobbel cabinet in groote Vlaamsche Letteren tot Antwerpen by Vinck
- item eenen misboek met twee Sloten Vlaamsch ende Latijn by Meyer tot Gendt
- item den geestelijken Lusthof der Carmelieten by Cornelis Moens tot Antwerpen 1659.
- item Pensées de monsieur le comte d'oxenstirn twee thomen
- item de korte uytlegginge van de misse vijf ongebonden boekxkens.
- item vijf ongebonden en drij gebonden aelsterschen almanakken by Dhert
- item vier historieboeken gebonden in papier sijnde schoolboeken voor de kinderen
- item negen historieboeken nog niet heel opgemaekt inhoudende de Reyze van Broeder Jan van der Linden.
- item vijf historieboeken ongebonden inhoudende de reyze van Julius Caesar 'Antwerpen by Willemssone
- item vijfthien gebonden en derthien halve opgemaekte Cathechismi by Dhert 't Aelst
- item 271 gebonden en ongebonden onderwijsingen van de H.communie by Dhert 't Aelst
- item 33 Jubilé boekxkens
- item vier boekxkens in albo, waer van twee, den geest des gebeds, een den weg des hemels ende het ander het open paradijs
- item eenige defecte almanakken, een kort onderwijs op de kinderbaeringe
- item 12 Litanien van den heijligen Donatius
- item 3 cathechismi half fransch ende vlaemsch tot Brussel by tSerstevens met twwe papieren printen
- item Phaedri augusti Liberti fabularum aesopiarum libri quinqui, een t' Aelst
- item 28 het gebed des heeren by Dhert t' Aelst
- item officum Joanna Francisca Fremict à Chantal Vidua
- item 37 Seven psalmen half opgemaekt
- dito 24 in albis
- item 8 boeken in albis geintituleert solide devotion
- dito 14 Lange conducteux
- item 6 dito, Journée du chrétien

- item 4 boeken in albis ende groote Letteren genaemt het open Paradijs by Dhert t'Aelst
- item 22 plackalmanakken 1777
- item een packxken met gedrukte blaederen, waervan nog een deele onder de perse is
- item 6 registers van schrijfpapier in folio
- item een schrijfboek in quarto van postcassé
- item een dito in quarto van mediaenpapier
- item 2 dito in quarto van gemeyn papier
- item een dito in quarto van mediaen
- item 6 dito in octavo
- item drij bloemen ende twee hoekstukken zijnde stempels om te vergulden
- item eenige canon letters waer onder, 2 letteren à neerkas, 5 dito letter e, drij dito letter m, 2 dito letter o, een letter x, twee &, een 3.
- item eenige capitaele letteren waer onder 2 letteren E, een Y, twee G twee H, een N, een W ende eene Z
- item eene partije oude parcumente couverten
- item differente Stucken besaene, kalfs ende Spaensch leer 't saemen gebonden
- item vier witte bal leiren dienende in de druckerije
- item pak waerinne is druckpapier, schrijfpapier, gemarbreert ende blauw papier, mitsgaders twee geluwe couverten van boeken, eenige gedruckte defectueuse blaederen, verscheijde dichten, argumenten, enz.
- item een kinderboekxken met eenige Lammekens baeye gedient hebbende in eenen bruynen catoenen tabbaerte
- item een pakxken met parcumente ende papieren beeldekens
- item eenige roete werk-keirsen
- item het open paradijs door hondert devotien tot Maria ouden boek
- item 15 schoolboeken het cabinet der christelijke wijsheyd gedrukt tot Loven bij J.J. Maswiens 1771
- item twee packen opgemaekte a:b:boeken
- item twee boeken dito in albis alle in octavo
- item 51 sermoenen ofte lofreden van den Wijn gedruckt bij dito Maswiens
- item 12 exemplairen de weerdigdheid van het H. Sacrificie de Misse
- item een pak van diverse staeten van meubelpapier
- item 13 historien van Joseph tot Brugge bij Macque
- item vier kerke boekxkens financier letter
- item acht titels gedrukt bij Van der Elst tot Mechelen
- item twee exemplairen Hora diurna breviarii Romani, Antwerpiae ex architypo graphia plantiniana 1761 in albis
- item 20 caerten van de geometrie
- item tomus 2 en 4, historia utrius testamenti
- item twee oude gebonden boeken bij titel het christelijk onderwijs, en den anderen Blosius
- item eenen kerkboek in papier
- dito eenen wandelende Jood
- item twee portefolia in d'ene een boekxken van den Jubilé, ende in d'andere een kort begrip van 't H. Sacrament van het Mirakel
- item eene partij geschildert papier, waaronder swart, blauw ende drukpapier en andere
- item eenen schoolboek genaemt heerlijcke ende gelukkige Reyse naer het heylig Land door Broeder Vander Linden bij Jacobs tot Brussel
- item 14 christelijke academie gedrukt bij den selve
- item 8 boeken het leven Christi gedruckt bij den selve

- item 7 schoolboeken genaemt Reijnaert den Vos 't Antwerpen bij de Wwe Hiëronymus Verdussen
- item 12 Eene Schoone historie van de Vrome ridders Valentijns en Ourson 't Antwerpen bij S.J. Reymans
- item 6 de historie van den koninklijke prophet David, bij Gimblet tot Ghendt
- item 8 Vier hemskinderen gedruckt bij den selven Gimblet
- item 6 historien van den koninglijken prophet David, tot Brugge bij Vincent
- item 12 de parochiale Schole tot Brugge bij Martinus de Sloovere
- item 12 het leven van Carolus Bonus gedruckt bij den selve de Sloovere
- item een deel van de werken van Cats ongebonden
- item een carton waer inne een kopere lampe, kandelaer, scheiren, oude sloten, eenige blauwe verve, messen, garen, koordens
- item eenen sak gevult met prondelinge, oud papier, schoenen, eenen ijzeren pot, enz
- item eenen geschreven boeck behelsende de dorme van genealogie
- Alvoorens 16 kerkboeken genaemt het hemels palmhof in albis met linien gedruckt bij J.B. Van der Haert tot Loven
- item 20 kerkboeken genaemt het open paradijs ende palmhov zonder linien alle beyde mediaen letter by Van der Haert tot Loven
- vier dito paradijs ende hemels palmhof opgevauwen
- item een pakxken opgemaekte ende vier boeken ende eenige blaederen a:b:c boeken bij Van der Haert tot Loven
- item zeven vervolg der cronijcke van Mechelen in biochier bij Van der Haert tot Loven
- item eenen Lovenschen Almanak van 1775 van den selven
- item nog eenige gedruckte papieren bij Van der Haert

Den onderschreven bekent mits desen dat hij met consent van den heere stadthouder, heeft gelicht ende ontfaen ten griffie der Stad Aelst de boeken ende papieren bij vooraenstaenden inventaris distinctelijk van stuk tot stuk gespecifieert, zoo over hem als over J.B Van der Haert drucker tot Loven, dienende dese dennof voor recepisse.
Actum ter Griffie der Stad Aelst, desen 14 april 1778

J.L. D'Herdt

Bijlage 3: Drukwerken J.L. D'Herdt

- Nieuwen Aelsterschen Almanak (1771-1796)		SAA/SBAw/KB
- Nieuwen Aelsterschen Guychelaer (1773-1786)		RUG
- Schrey-klang op den schey-dwang, Guillelmus Caudron	1767	SAA
- Portraits des philosophes Errants, Pierre-François Baert	1768	SAA
- Geestelijke Waepenen tegen de dood. Het leven ende Mirakelen van de H. Maget ende Martelaresse Barbara, uyt het boek van d'Heer ende Meester Cornelis Perdaens, door A.F.V.U.	1770	RUG/Privé
- Regelen van de godvruchtige vergaderinge ofte sodaliteyt door de Societeyt Jesu onder de naam.....	1770	RUG
- Den edelen ridder ende H. Martelaer Sebastianus, beschermer van de Heylige Kerke verheft	1771	RUG
- Leeven der groote Catherina van Alexandrien, Guillelmus Caudron	1771	SAA/RUG/SPD SBAw/Privé

HET LEVEN
ENDE
WONDERHEDEN
VAN DE
H. MAEGD
GUDULA,
PATROONERSSE
DER
Baronnye van MOORSSEL
ENDE
Ook van de Princelyke Stad
BRUSSEL.

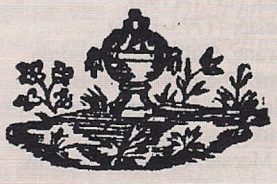

TOT AELST,
By JUDOCUS D'HERDT, Boekdrukker en Boekverkooper, in de Zout-ſtraete.

- Glandiferae quercus encomia exhibitia in Reverendissimo Amplissimoque Domino, Domino Ferdinando Van der Eecken 1774 RUG
- Phaedri Augusti Libri, Fabularum Aesopiarum 1774 SPD
- Hulpmiddelen om de versmagte, versmoorde ende verdronken persoonen tot het leven te verwekken 1775 SAA
- Algemeyne: Oprekeninge Van de Huysen, Collegien, Wooningen, Seminarien ende Missien der gewesene Jesuiten in alle Landen des Werelds, s.d. ca 1775 J.Dauwe
- Confrerie van onze lieve Vrouw 1776 RUG
- Den zend-brief van den zeer wijd berugten schrijver van Geneve, mijnheer de Voltaire 1777 RUG
- Het Leven ende Mirakelen van de H. Maegd Gudula 1778 SPD/BAAffl
- Historie van het Oud Testament, 2 stukken 1778 SPD/Privé
- Historie van het Nieuw Testament 1778 SPD/Privé
- Voorstel van het pensionaat der studie binnen de Stad Aalst, hetgene zal beginnen den 1 october 1778, ende alsoo jaerlijks vervolgen (tweetalig) 1778 BSJA
- Voorschriften ter genezing van den epidemischen rooden loop 1779 RUG
- Bemerkingen op kerkelijke getijden en onderwijsingen, Corn. Smet 1780 SPD
- Ordonnantie ende Reglement aengaende de perceptie der Rechten op de Bieren en Wijnen voor de stad Geeraertsberge den 22 april 1782 1782 SAA
- Exercitatio literaria a studiose juventute gymnasii regii Alostani publice habenda die 21 Augusti 1782 1782 BSJA/SBAw
- idem, 1783 en 1786 BSJA
- Den wederkeerenden pelgrim, Jeruzalemsche Reyze gedaen en beschreven door Pater Michaël Ass. Trinitate, Marinus Geubels 1786 SPD/BNP/RUG
- Resolutien van het Hoofdcollege van den Lande van Aelst 1787 BAAffl
- Catalogue d'une trés belle collection de livres trés conditionnés, delaissés par Charles Vilain XIIII, dont la vente se sera le 29 mai 1787 sous la direction de J.L. D'Herdt 1787 RUG
- Laus posthuma sive enconium funerale quod reverende Ferdinando van der Eecken dictum fuit Hiëronymus Haenen 1788 RUG
- Excisa quercus, palmes redivivus (....), Reverendissimus ac Amplissimus Dominius Johannes Pameleirre, ecclesiae Ninhoviensis, ordinis Praemonstratensis, Abbas XLVIII, (....) electus ae confirmatus, in Abbatiae suae possessionum missus die 2 Marti anni MDCCLXXXVIII 1788 RAB
- Eerbewysende Pligt-Galm door de Heeren Pastoors, Bailliu Borgemeester, Schepenen ende Greffier der prochien van Woubregteghem ende St Antelinx, aen den Eerweirdigsten Heere, mynheer Joannes Pameleirre, prelaet der wyd-vermaerde Abdye van de HH. Cornelius ende Cyprianus nevens Ninove (....). Op den dag van syne Installatie den 2. Meert MDCCLXXXVIII 1788 MAAB
- Transfiguratio Christi Domini exibita in Venerabili ac egregio viro amplissimo Domino Joanna Pameleirre, ordinis Praemonstratensis Abbate XLVIII, (....) electo ae confirmato in Abbatiae suae Possessionem misso die 8 Martii MDCCLXXXVIII. Et solemni Ritu inaugurato die 8 aprilis

ejusdem anni 1788 RAB
- Ter felix vigeat mitraque pedoque coruscus, Reverendissimus ac amplissimus Dominus, Domino Joannes Pameleirre, ecclesiae Ninhoviensis, ordinis Praemonstratensis, Abba XLVIII, (....) cum Pontificalibus decoraretur Infulis Die 8 aprilis anni MDCCLXXXVIII 1788 RAG/RUG
- Fausta lyris et cantu ex toto carde vovemus Eminentissimo ac reverendissimo Domino, Domino Joanni Henrico, S.R.E. Presbytero Cardinali, (....) Cum sacras Infulas imponeret Amplissimo Domino Joanni Pameleirre, Abbatiae Ninhoviensis Praesuli Die 8 aprilis anni 1788 1788 RAB
- Ex munificentia caesareae ac regiae majestatis nec non seantus populique Alostani in gymnasio regio praemiis donantur die 20 Augusti 1792 1792 SAA
- Manifest van den lieutenant Generael, commandant en chef van het Belgisch Leger Dumoriez 1792 SAA
- Representation faite par le magistrat de la ville d'Alost à sa majesté l'empereur et roi, zonder naam 1793 SAA
- Besluyt der representanten van het volk, gezonden bij de legers van den Noorden ende van Sambre en Maeze, van den 27 Thermidor het tweede jaer der Fransche Revolutie 1794 RUG
- Algemeene raedgevinge aan de borgeren van de stad ende Lande van Aalst betrekkelijk tot den roodenloop, Jacobs J.C. 1794 RUG
- Spiegel der gedenkweirdigste oorlogsche geschiedenissen, Richardus Dinothus 1796 SPD/Privé
- Poëmata, chronometra, anagrammata, epigrammata et alia his affinia, zonder naam,s.d. SPD

Bijlage 4: Varia

Affichen
- Presenatie van zalige professie in het hospitaal van Dendermonde van arm-lievende Soeur Maria Elisabeth Vandervoorde op 23/10/1770 *
- Vollen aflaet op den solemnelen feestdag van de heylige ende glorieuse Petrus, prince der Apostelen, ende Paulus, leeraer der volkeren, 1775 **
- Geduerige aenbiddinge op den feest-dag van den heyligen Augustinus met vollen afla et in de kerke van O.L.V. Hospitael binnen Aelst, 1775 ***
- Intrede bij de Dominicanen van Joannes Martin Cambeen als Frater Martinus binnen de prinselijke stad Brussel op 28/01/1783 *
- Intrede van Jfren Maria Catherina en Maria Bernardina Van Langenhove in begijnhof van Dendermonde op 11/5/1784 *
- Intrede van Jfr. Bernardina van Mighem van Heerenbodegem in het begijnhof van Aalst, 8/11/1791 *

* : Kerkarchief Erembodegem
** : Privé
*** : Tentoonstelling 300 jaar Hospitaalzusters, Stedelijk Museum Aalst Oud- Hospitaal, 6 juni - 29 juni 1986

Werken bij D'Herdt gedrukt volgens P. Van Nuffel
- Het Leven van Sint-Sebastianus (1771)
- Kort en goed onderwijs van de H. Roozenkrans (1761?)

- De zeven psalmen van Koning David (1774)
- Het Leven van den H. Donatus, martelaar (1791)
- Het Leven van den H. Eligius

Werken bij D'Herdt gedrukt volgens J. Roegiers
- Gebeden voor en na de mis (deze bevonden zich op een paneel, dat verloren ging in de brand van het Aalsters Hospitaal in 1979)

Werken bij D'Herdt gedrukt volgens zijn inventaris 23/3/1777 (zie bijlage 2)
- Solide devotion
- Weg des Hemels
- 't Hemels Palmhof
- Cathechismus
- Onderwysinge van den H. Communie
- Gebed des Heeren
- Het open Paradijs

Lijst der gebruikte afkortingen

ACA	: Archief Catharinisten Aalst
APJM	: Archief Paters Josefieten Melle
ARAB	: Algemeen Rijksarchief Brussel
ASJC	: Archief Paters Jezuïeten Aalst
BAAff	: Bibliotheek Abdij Affligem
BA Oud	: Bibliotheek Archief Oudenaarde
Beirens	: Beirens, Proeve van een algemene bibliografie van de stad Dendermonde
BNP	: Bibliotheek Norbertijnen Postel
BSJA	: Bibliotheek Paters Jezuïeten Aalst
BUL	: Bibliotheek Universiteit Leuven
Douret	: Douret, Introduction de l'imprimerie
KB	: Koninklijke Bibliotheek Brussel
KB A'Dam	: Koninklijke Bibliotheek Amsterdam
KB Den Haag	: Koniklijke Bibliotheek Den Haag
Liber Memorialis	: Notices biographiques
MAAB	: Mechelen Archief Aartsbisdom
Ned.Staatsc.	: Nederlandsche Staatscourant
Picard	: Picard, Bibliographie générale et raisonnée du droit belge
RAB	: Rijksarchief Beveren
RAG	: Rijksarchief Gent
RB	: Revue bibliographique du royaume des Pays-Bas et de l'étranger ou indicateur général de l'imprimerie et de la librairie
RUG	: Bibliotheek Universiteit Gent
SAA	: Stadsarchief Aalst
SAA,SA	: Stadsarchief Aalst, Oude archief van Stad Aalst
SAA, LvA	: Stadsarchief Aalst, Archief van Land van Aalst
SA Antwerpen	: Stadsarchief Antwerpen
SA Br	: Stadsarchief Brussel
Sacré	: Sacré M., De Brabander 1921,jg 1, nr 4, p. 49 e.v.
SB Aw	: Stadsbibliotheek Antwerpen
SPD	: Bibliotheek St. Pieter en Paulus Abdij Dendermonde
UB A'Dam	: Universiteitsbibliotheek Amsterdam
Zech	: Zech-Du Biez, Les almanachs belges .

DE LATEN VAN MERELBEKE (13DE-14DE EEUW)

K.G. VAN ACKER

Eigenlijk gaat het over de laten van Krombrugge, maar deze heerlijkheid bestaat niet meer en het gebied ervan maakt nu deel uit van de gemeente Merelbeke. Het is de bedoeling drie lijsten van tot cijnsbetaling verplichte laten te onderzoeken. Vooraf dient echter verwezen naar het werk van Prof. A. Verhulst waarin deze aantoonde dat dergelijke cijnslijsten zeer nuttig zijn om het aantal oorspronkelijke "hove", stammend uit de 8ste-9de eeuw, in een lokaliteit te achterhalen. Men weet dat die hove reeds zeer vroeg begonnen te verbrokkelen ten gevolge van verdeling door vererving. Dit had voor gevolg dat de "erven" steeds kleiner werden, en dat ook de verplichtingen, in geld of in natura, die eveneens verdeeld werden over de erfgenamen van een oorspronkelijk bezitter van een hove of "mansus", op hun beurt steeds kleiner werden.

1. De oudste lijst (eerste helft 13de eeuw)

De eerste lijst van cijnsverplichtingen uit Krombrugge dateert uit de eerste helft van de 13de eeuw (1). Zij is getiteld: *Census de... Crumbruch* of in vertaling: "Cijns van Krombrugge die te voldoen is: de mout 8 dagen voor Kerstdag, de broden en de hoenders op St.-Stephanusdag (= 3 aug.), de denieren op St.-Baafs (= 1 okt)."

Op die lijst komen de namen voor van 25 personen met opgave van wat zij moeten leveren. Bij de meeste namen staat de aanduiding: *et coheredes sui* (en zijn meedeërfgenamen) wat duidelijk op de verbrokkeling der oude hove wijst.

Voor Krombrugge wordt het niet gezegd, maar uit de andere lijsten kunnen wij opmaken dat de bewoner van een hove 2 mud mout moest leveren, die van een halve hove 1 mud. In Krombrugge lijkt de verbrokkeling der hove zeer ver doorgevoerd te zijn. De grootste hoeveelheid mout, door een zekere Boidin van Lembroch te leveren was een half mud. De overigen leverden een zesde (suster of sister), een vierde (3 halsters), en fistel (1,5 halster), een twaalfde (1 halster) van een mud.

(1) *Liber traditionem Sancti Petri Blandiniensis*. Ed. A.Fayen,Gent, 1906, Nr. 143.

Vier cijnsverplichtingen zijn echter niet tot mout-levering verplicht, zodat de berekening van het aantal oorspronkelijke hove op basis van de te leveren mout bemoeilijkt wordt. Dit geldt ook voor de broden, waarvan sommige *oveliebroden* (ongedesemd) moesten zijn die een andere waarde hadden, en ook voor de te leveren hoenders in enkele gevallen vervangen door kapuinen (vette hanen).

Er is echter wel een gegeven dat mogelijkheid tot berekening biedt: dit is de betaling in geldspeciën. Wij stellen vast dat het aantal denieren overeenstemde met het aantal halsters mout. Wie een halster mout leverde diende ook 1 denier te betalen, of anders gezegd: 12 denieren per mud, 24 denieren per hove. De totale som bedroeg 78 denieren. Delen wij haar door 24 dan hebben wij 3,25 of drie hove en een vierde van een hove. Dit is een benaderend gegeven. Wij zien bijvoorbeeld dat een "Walterus Werkman" slechts 2 broden en 2 hoender diende te leveren, en geen mout noch denieren. De benaming werkman komt overeen met het in de bronnen van toen veel voorkomend Latijnse faber (bewerker van harde materialen) zodat wij hier vermoedelijk te doen hebben met een smid of een schrijnwerker wiens diensten niet goed weer te geven waren in een cijnslijst. Toch zal ook hij wel een gedeelte van een hove in bezit hebben gehad. Anderzijds hebben wij in onze berekening niet opgenomen de 6 obolen van de houders van een *terra Alwini* en van een *terra Bertestelten*, omdat die *terra* waarschijnlijk nieuw ontgonnen gronden waren en dan niet van hove voortkwamen.

Doordat over het algemeen niet te achterhalen is welke namen bij elkaar horen, omdat wij de familiale relaties niet kennen, is het niet duidelijk welke cijnsverplichtingen voortkomen uit één vroeger geheel. Gelukkig is er het geval van de familie De Lembroch waar dit wel duidelijk is.

Hier volgen hun leveringen:

Sigerus de Lembroch et coheredes sui I fist. bracii, II panes, II altilia et II den.

Stephanus de Lembroch I fist bracii, II panes, II altilia et II den.

Sigerus de Lembroch et coheredes sui III halst. bracii, III panes, III altilia et III den.

Boidin de Lembroch et coheredes sui, semi modium bracii, VI panes, VI altilia et VI den.

Ter verduidelijking: I fist. = 1,5 halster. Daar die breuk niet opging voor broden en hoenders, werd afgerond naar boven tot 2 broden, 2 hoenders en 2 denieren. Een *semi modium* komt overeen met 6 halsters. In totaal diende zij dus samen 12 halsters mout te leveren, wat de levering is voor een halve hove. Zetten wij dit om in leveringen per

hove, dan had Boidin een 1/4 hove, Sigerus 2 de helft van het andere 1/4 of 1/8ste hove, terwijl Sigerus 1 en Stephenus elk weer de helft hiervan of 1/16de hove haddden. In de lijst komen ook gevallen voor van 1 halster mout - 1 brood - 1 hoen - 1 denier, wat overeenkomt met 1/24ste hove. Is het gewaagd te stellen dat 1 hove alhier 12 bunders groot was? Ik heb dit in elk geval kunnen vaststellen i.v.m. vier hove waarvan de omtrek nog te zien is in het huidig stratenbeeld van de gemeente. Dit betekent dan dat wie 1 halster mout enz... leverde slechts 12 b.: 24 = 1 half bunder grond bezat.

Alleszins duidelijk is dat de opgaven per hoofd een weerspiegeling zijn van de doorgevoerde verdelingen. Of die steeds verder gaande verdelingen ten slotte nog leefbaar waren is een andere vraag. Men kan zich echter voorstellen dat verscheidene erfgenamen samen de uitbating van de bestaande hove bleven waarnemen: coöperatieven "avant la lettre". Welke problemen daaruit ook mochten voortspruiten voor de betrokkenen, feit is dat de cijnsberekening van de abdij tot in de eerste helft van de 13de eeuw gebaseerd was op de levering per *mansus* of hove.

2. De lijst van 1281

De verbrokkeling der oude hove ging echter in versneld tempo verder door, zozeer zelfs dat de abdij zich verplicht zag een heel andere basis van cijnsberekening te bedenken.
Dit blijkt duidelijk uit een nieuwe cijnslijst die pas een dertigtal jaren later, in 1281, opgesteld werd (2).
Dit lijst begint met de volgende mededeling: (vert.) "Goederen uit Brabant, op Kerstdag jaarlijks te leveren."
"In Krombrugge: een "debet" bedraagt 1 halster mout, 1 brood, 1 hoen, 1 denier".
Het "debitum" is dus de nieuwe basis van berekening.
Zo lezen wij:

Wilhout de Lembroch: III debita
Item IIII denarii de manso

Wilhout de Lembroch diende dus te leveren: 3 halsters mout, 3 broden, 3 hoenders, 3 denieren. Afzonderlijk betaalde hij 4 denieren voor zijn "mansus", zijn woonhuis.

Het is vrij eenvoudig de vroegere hove-verdeling, zo duidelijk weerspiegeld in de lijst van ca. 1250, terug te vinden in die van 1281. Wij nemen het geval der familie Van Lembroch als voorbeeld, en hou-

(2) Rijksarchief. Gent, SP, I, D. 125, f°165. (Van Lokeren, I, Nr. 896, blz. 407)

den ons aan de moutleveringen.
Ca. 1250 leverde:

Sigerus de Lembroch... I fist.	1,5 halster
Stephanus de Lembroch... I fist.	1,5 halster
Sigerus (2) de Lembroch...	3 halsters
Boidin de Lembroch... 1/2 mud	6 halster
Samen leverden zij dus mout voor een halve hove.	12 halsters

In 1281 hebben wij het volgende:

Wilhout de Lembroch 3 deb.	3 halsters
Dezelfde "pro W. filio Lucie" 1/2 deb	0,5 halster
Dezelfde "de debito fenis" 1/2 deb	0,5 halster
Balduinus Vondre "pro W. filio Lucie " 1 deb	1 halster
Dezelfde "pro W. fratre eo" 2 deb	2 halsters
Gertrudis Scerniers sextam partem unus deb de terris de Lembroch	1 halster
Th. de Lembroch "pro G. Hamere" 1 deb.	1 halster
Th. Iunaes 1/2 deb. de debito de Lembroch	0,5 halster
Arn. de Lembroch 2/5 debiti sextam partem de terre Sigeri de Lembroch	2,5 halsters
	12 halsters

Vooraleer verder die lijsten te bespreken volgen enkele verduidelijkingen i.v.m. de vermelde personen. In die van ca. 1250 heeft men tweemaal de naam Sigerus. Dit zijn ofwel vader en zoon, ofwel twee neven. In die van 1281 ziet men dat Balduinus Vondre levert voor W. zoon van Lucia, net zoals Wilhout de Lembroch. Dit wijst op verwantschap tussen beiden. Die B. Vondre levert ook voor W. broeder van W. zoon van Lucia.

Wij zagen dat Wilhout van Lembroch 4 denieren betaalde voor zijn *mansus*. Ook Balduinus Vondre leverde 2 schellingen en 2 hoenders *de manso iuxta capellam*, en de *Heredes Johannis textoris de manso iuxta Scaldam*. Samen waren er dus drie mansi hier duidelijk bedoeld als de woningen waar de bezitters der oude hove op woonden.

Aannemend dat de abdij, nadat haar in 964 door graaf Arnulf I van Vlaanderen het domein Krombrugge geschonken was, een bestaande hove tot haar abdijhof maakte en dit aan haar meier ter beschikking aanwees, dan betekent dit dat er oorspronkelijk vier hove zouden bestaan hebben te Krombrugge.

Vijfmaal wordt Hendrik van der Hagen, die het abdijhof Te Hagen bij de kerk van Merelbeke in leen had, vermeld:

Dominus H. de Aga, IIII denarii de terre leenhove,

Dominus de Aga, de scurbosche IIII denarii,
Item VI denarii de terra Morins,
Item XII denarii pro H. Hamere,
Item ibidem de firma terre perticialis sive de dimiduo lucro,
III mod. siliginis, III mod. avene purificate. Dominus H. de Aga habet ad tres annos post festum sancti Johannis Baptiste.

Dit toont aan dat er buiten de mansi-gronden nog grond was die in halfwinning verpacht werd, hier aan Hendrik van der Hagen voor de duur van drie jaren. Reeds in de cijnslijst van ca. 1250 werden dergelijke *terrae* vermeld: *terra Alwini,* en *terra Bertestelten*, voor welke de leveringen berekend waren over twee jaren, en relatief lichter waren: nl. 2 x 3 viertelen mout, 2 broden, 1 hoen en 3 obolen, het tweede jaar: 1 brood, 2 hoenders, en 3 obolen.

Wat de *terra perticialis* van 1281 betreft, deze moet een vrij grote oppervlakte gehad hebben te oordelen naar de verwachte opbrengst van 6 mud rogge en 65 mud haver.

3. De lijst van 1396

Honderd jaren later volgt dan een nieuw overzicht over de laten in de beschrijving van 1396 van het leen van Claeys van Crombrugghe (3). Niettegenstaande het groot tijdsverschil vinden wij enkele namen terug uit 1281:

1281: Th. de Lembroch I deb. pro G. Hamere
Dominus H. de Aga XII denarii pro H. Hamere
1396: Item Pieter de Hamer ende siin broeder ute 1 dagmael onder den berch 1 denier
1281: Balduinus Vondre
1396: Joncfr. Baerbere sFonders ende Claeys Rabau up den Hul V obolen.

Dit toont aan dat de *laetschepen* van Claeys van Crombrugghe in wezen nog dezelfde zijn als die van 1281. Alleen is de toestand volledig gewijzigd. Hoewel de term *laetschepe* nog herinnert aan de nederige status van de oorspronkelijke houders ervan, zien wij nu die gronden in bezit van o.m. Willem en Lisbette van Crombrugghe, van *Jozine vrauwe van Cassele*, van Joncfr. Baerbere sFonders en Claeys Rabau, van Heinric van Praet, van de kerk van Merelbeke. Zij betalen de cijns die van laten geëist wordt. Die cijns bestaat trouwens bijna altijd uit geld, slechts in 7 gevallen op 38 is er ook levering in natura. De verhouding *laat* tot de heer is in 1396 geworden: *personen haude-*

(3) Ibid., SP, Leenhof 3035.

ne in laetschepe plecken van erven, en dit kan om het even wie zijn, niet meer alleen *laten.* In feite gaat het nu om gewone cijnsgrond waaraan echter de oude benaming is blijven kleven die herinnert aan de vroegere status der laten.

Ook herinnert daaraan een bepaling in de beschrijving van het leen - men was het bijna vergeten want het is eraan toegevoegd na de eind-datering: *Item vort so siin voers. laten jaerlicx sculdich al miin mes te voerne hute minen hove up min lant ende dat te ladene elc man de groette van den lande dat hi van mi houdt.* Die verplichting wordt nu individueel geregeld volgens grootte van de gehouden cijnsgrond. In 1375 klonk het nog anders: ... *ende dese laten zijn hem sculdich elx jaers eenen dach te messene, die waghene ende parde houden. Ende dandre siin mes te breedene ende te ladene die no paerde no waghene en houden* (4). Hier valt de verplichting op de groep zonder rekening te houden met de grootte van hun grond. Er wordt alleen gedacht aan de werkverdeling.

Tot slot dient hieraan nog toegevoegd dat de laten van Claeys van Crombrugghe in 1396 de cijns dienden te leveren op Sint Stevensdag. Hernemen wij de tekst van de eerst besproken cijnslijst, dan zien wij dat op die leveringsdag de broden en de hoenders verwacht werden. Dit betekent dan dat Claeys slechts een beperkt deel van de cijnsleveringen mocht innen. Hoe hij aan dit recht gekomen was valt buiten het bestek van dit artikel (5), maar het is duidelijk dat dit oorspronkelijk een meierij-attribuut was dat door feodalisatie in zijn leen is terecht gekomen.

K.G. Van Acker
C. Buyssestraat 7
9820 Merelbeke

(4) De Potter & Broeckaert, *Gesch. van Merelbeke*, Gent, 1867, blz. 28, noot 1.

(5) Het is onduidelijk of Claeys voor 1396 de meierij in leen had ofalleen enkele meierij-attri buten. Dit waren: rechtsmacht tot 3pond over de laten, de mestkarwei, en recht op wandel- en doodscoop over de laten. In 1396, bij een re-investituur van Claeys hield de abt die rechtsmacht aan zich. Meer daarover in de 2de uitgave van mijn studie "Oud Merelbeke", die weldra zal verschijnen.

JAN VAN EYCKS "MADONNA BIJ DE FONTEIN" UIT DIKKELVENNE

Rudy VAN ELSLANDE

De gebroeders van Eyck worden thans beschouwd als één der belangrijkste schilders uit de late middeleeuwen. Hubert (+ Gent 1426) en Jan van Eyck (°ca. 1390, + Brugge 1441) worden ondergebracht in de groepering van de Vlaamse primitieven, een naam die men tijdens de renaissance ten onrechte geeft gegeven aan onze schilders uit de 15de eeuw. Door de Beeldenstorm, lotgevallen (branden) en oorlogen kwamen zijn talrijke werken van deze 15de-eeuwse Vlaamse schilders verloren gegaan en dit geldt tevens voor Van Eyck.

Het belangrijkste werk van de gebroeders Van Eyck is het wereldberoemd Lam-Godsretabel (1432), dat bewaard wordt in de kerk waarvoor het vervaardigd werd, nl. de St.–Baafskathedraal te Gent. Samen met het Portinari–altaar (ca. 1475) van Hugo van der Goes (°Gent ca. 1430, + Oudergem 1482) wordt het beschouwd als het belangrijkste schilderij uit de 15de eeuw. In België treft men slechts in twee musea originele werken aan van Jan van Eyck, nl. in het Groeningemuseum te Brugge (O.–L.–Vrouw en kind met kanunnik Van der Paele, Portret van Margaretha van Eyck) en in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen (H. Barbara, Madonna bij de fontein)(1).

Een werk van Jan van Eyck te Dikkelvenne

Over de herkomst van de werken van Jan van Eyck is er reeds heel wat opzoekingswerk gedaan en nog steeds ontdekt men nieuwe gegevens.

Een duidelijk voorbeeld van deze navorsingen is de "Madonna bij de fontein" in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen. Dit kleine tafereeltje (19 x 12,5cm) vermeld reeds zeer veel informatie over de auteur en de ontstaandatum. Op de lijst is geshreven: "ALS ICH CAN" (=de kenspreuk van de schilder) en "JOH(ANN)ES DE EYCK ME FECIT + (COM)PLEVIT AN(N)O

(1) Wij vermelden hierbij dat de Koninlijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel de Adam– en Evaluiken van het Lam Gods in bruikleen aan de kathedraal hebben afgestaan om het retabel opnieuw te kunnen vervolledigen.

"Madonna bij de fontein" van Jan van Eyck (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen). Foto en copyright: A.C.L.-Brussel.

1439°". Dit leert ons dat Jan van Eyck het vervaardigde en voltooide in 1439. Jan van Eyck was in die periode woonachtig te Brugge, waar hij een groot schildersatelier had(2).

De kunsthistorici vereenzelvigen de "Madonna bij de Fontein" meestal met *"ung aultre tableau de Nostre Dammez tenant son enfant, lequel tient une petite patenostre de coral en sa main, fort anticque, ayant une fontaine empres d'elle et deux anges tenant ung drap d'or figuré derrière elle"* in de verzameling van Margaretha van Oostenrijk te Mechelen in 1516. Zij schonk dit schilderijtje aan haar schatmeester Jan van Marnix.

Opvallend is dat in de twee inventarissen van het patrimonium van deze landvoogdes (1516 en 1523) Jan van Eyck niet als auteur vermeld werd. De andere werken van Jan van Eyck in het bezit van Margaretha van Oostenrijk werden duidelijk vermeld als **" fait de la main de Johannes"** (3). Waarschijnlijk gaf het opschrift op de lijst zelf de aanleiding tot de vermelding van de auteur.

Daardoor mogen we aanvaarden dat de landvoogdes niet het origineel bezat, maar één van de talrijke kopieën naar dit paneel van Jan van Eyck.

Het oudste document dat met zekerheid betrekking heeft op het Antwerps schilderij dateert van omstreeks 1835. In een brief aan Leopold August Warnköning vermelde ridder Florent van Ertborn: *" Vous allez recevoir le calque d'un tableau signé de Jean Van Eyck avec des notes par Mr. Verachter, bibliothécaire à Anvers; il n'y a plus rien à dire après les savantes dissertations de Mr. de Bast. Ce tableau précieux que m'a apporté un Curé de la Flandre doit donc par son mérite fournir seul la matière à un article"*. Dit schilderijtje was dus in die periode in het bezit van Florent van Ertborn. Bij de verwerving van dit werk heeft blijkbaar dhr. de Bast een bepalende rol gespeeld. Lieven de Bast, een Gents historicus, was reeds vanaf 1823 zeer begaan met het oeuvre van Van Eyck (4). De hoger vermelde brief heeft aanleiding geven tot een artikel in de *Messager des Sciences et des Arts*, een Gents tijdschrift. De bestemmeling, Leopold August Warnköning, een historicus woonachtig te Gent werd reeds vroeger door van Ertborn aangescheven in de hoedanigheid van mederedacteur van de Gentse *Messager* (5).

(2) R. van Elslande, *Het Brugse atelier van Jan van Eyck tussen 1433 en 1441 (deel I), in: Brugs Ommeland,* 29ste jg., 1989, nrs. 1–2, blz. 97–136.

(3) M. Davies, *Les Primitifs Flamands*,3, The National Gallery London, vol. II, Antwerpen 1954, blz.125.

(4) R.van Elslande, *De van Eycks te Gent*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 12de jg.,1983, blz. 151, 162 noot 1.

(5) J. De Coo, *Ridder Florent Van Ertborn naderbij, in: jb. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen,* 1954– 1960, blz.47–52.

De relatie met de Gentse historici had reeds vruchtbare verwervingen opgeleverd voor Van Ertborn (6). In 1835 verscheen er in de *Messager*(7) een artikel " *La Vierge et l'enfant Jesu, Tableau de Jean van Eyck, 1439* " van A.V.L. (August Van Lokeren) geïllustreerd met een litho door Ch. Onghena.

In dit artikel wordt vermeld dat de pastoor van Dikkelvenne "De Madonna bij de fontein" van Jan van Eyck eerst te koop had aangeboden aan de Gentse magistraat, die totaal niet geïnteresseerd was en zelfs niet naar de verkoopsprijs vroeg. August Van Lokeren vermeldt verder dat Florent Van Ertborn het werk had aangekocht. Leonard Van Kerckhove, die toen pastoor was te Dikkelvenne, had het werk persoonlijk in 1830 te Antwerpen aangeboden aan Van Ertborn. Samen met de volledige verzameling legateerde deze ridder het paneeltje in 1841 aan het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen, waar het thans nog te bewonderen is.

Over de vroegere geschiedenis van deze "Madonna bij de fontein" is echter niets geweten. De geringe afmetingen van het werk laten vermoeden dat het vervaardigd werd voor een privédevotie van een gegoed persoon. Omdat de achterzijde van het paneeltje zeer ruw is en niet parallel loopt met de voorzijde, meent Begeer (8) dat de achterzijde eraf gezaagd werd om de aldaar geschilderde voorstelling afzonderlijk te hebben. De beschildering langs beide zijden laat volgens dezelfde auteur vermoeden dat de "Madonna bij de fontein" oorspronkelijk een luik was van een diptiek. Geen enkel element kan deze stelling bevestigen en de kompositie van het werk laat eerder vermoeden, dat we hier te maken hebben met een zelfstandig werk.

Van Puyvelde(9) vermeldt dat :"De achterzijde is in imitatiemarmer beschilderd". Deze auteur verwart met de imitatiemarmeromlijsting, die we bij van Eyck weleens meer aantreffen. Deze manier van een omlijsting te beschilderen treffen we reeds aan in de eerste helft van de 14de eeuw in Italië(10).

(6) O.a. de Calvarie van Antonello da Messina uit de verzameling van Jan van Rotterdam te Gent omtreeks 1824; *Catalogus schilderkunst 14e–15e eeuw,* Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1985, blz.46. Mogelijks verwierf hij de triptiek met de Aanbidding der Wijzen van de Meester van Frankfurt omstreeks 1832 van de Gentse schilder Pieter Frans de Noter.

(7) A.V.L., *La Vierge et l'enfant Jesu, Tableau de Jean van Eyck, 1439,* in: *Messager des Sciences et des Arts de la Belgique,* vol.3, 1835, blz. 1–5.

(8) R. Begeer, *Le bouffon Gondella peint par Jan van Eyck, in: Oud Holland*, vol.67, 1952, blz. 137–139.

(9) L. Van Puyvelde, *De Vlaamse primitieven*, Hasselt 1973, blz. 138.

(10) a.o. bij Pietro Lorenzetti's Ecce Homo (ca. 1330) in het Lindenau–Museum te Almteburg. Ook de architecturale omlijstingen in Giotto's beroemde fresco's te Assisi zijn afgeboord met een marmer–imitatie; cfr. M. Cämmerer–George, *Eine italienische Wurzel in der Rahmen–Idee Jan van Eycks,* in: *Kunstgeschichtliche Studien für Bauch zum 70. Geburtstag von seinen Schülern*, München–Berlijn 1967, blz. 70–73.

Dhanens (11) beschouwt Simon Borluut –de broer van Elisabeth de schenkster van het Lam Gods– als mogelijke opdrachtgever van dit Madonnatafereel, daar hij in 1437 eigenaar was van de heerlijkheid het "Hof te Boekhoute" te Dikkelvenne.

Simon Borluut, begiftiger van de Gentse Augustijnerkerk, stierf in 1469 en werd in het familiegraf van deze kerk bijgezet. Zijn tweede vrouw Barbara vande Perre, dochter van Jan en vrouwe Catherine Vander Heyden, was reeds in 1460 overleden. Ze hadden samen verschillende kinderen en hun afstammelingen waren verwant met de belangrijkste families in Vlaanderen.

Het kasteel, het foncier van de heerlijkheid ten Boekhoute te Dikkelvenne, werd niet door de familie Borluut bewoond. In 1432 verhuurde Boudewijn Borluut, broer van Simon en toenmalige eigenaar van deze heerlijkheid, het aan Gillis Droesbeke. Enkel een huis op de wal aan het water naast het kasteel werd door de eigenaar als logement voorbehouden(12). Ook het fruit uit de boomgaard bleef eigendom van Boudewijn Borluut. Nog in 1561 huurde deze familie aan dezelfde voorwaarden als in 1432 het kasteel ten Boekhoute, dat tevens vermeld wordt als het goed ten Spiegel(13).

De kleinzoon van Simon Borluut, nl. Gerem Borluut (+ 1536) gehuwd met Catharina Boulet, was meer begaan met deze heerlijkheid daar hij meier was van Boekhoute.

Daar er geen enkel document of aanwijzing gevonden is, die staaft dat de familie Borluut ooit eigenaar geweest is van de " Madonna bij de fontein " blijft deze stelling hypothetisch. Verder willen we opmerken dat we in de Gentse kunst geen enkele invloed bemerken van deze voorstelling, terwijl dit paneeltje een duidelijke klank nalaat in de Brugse kunst van de 15de begin 16de eeuw (zie verder). We ontkennen hierbij zeker niet het bestaan van een ateliertekening, die mogelijk mede verantwoordelijk is voor de invloed in de Gezellestad.

(11) E. Dhanens, *Hubert en Jan van Eyck,* Antwerpen 1980, blz. 295–301.

(12) Kenlic zij, etc., dat Boudin Borluut commen es, etc., kende dat hij heeft ghegheven in loyalen pacht ende met zekeren voorwaerden Gillis Droesbeke, zijn goed ghegheeten te Spiegele, te Boelpute, ten Broucke ende te Bambrugghe in de prochie van Dickelvenne, int land van Aelst, groot sijnde in lande, weede ende in bosschen liii bunder een dachwant ende xii roeden lettel min of meer... omme xix lb. vi s. gr. tsiaers... De vors Boudin behoudt te hemwaert den wal met den huuse der up ende dwater ende alf tfruuyt dat in den bogaert wassen sal. Actum WWVII d. febr. Anno XXXI; Gent, Stadsarchief, *Jaaregister 1431–1432,* f. 33v°; F. De Potter – J. Broeckaert, *Geschiedenis van de Gemeenten der provncie Oost–Vlaanderen, Dikkelvenne,* 1ste reeks Arrondisement Gent, 2de dl., Gent 1864–1870, blz. 14.

(13) F. De Potter – J. Broeckaert, *o. c.*, blz. 12–13.

Voorstelling & Iconografie

De Madonna is gehuld in een blauwe mantel, een elegant gedrapeerd gewaad met breed golvend curvenspel met een opgeslagen boord vooraan en een lange, smalle lusvormige opening aan de arm. Als een soort van eerbetuiging staat de Maagd rechtop voor een goudbrokaat, dat wordt vastgehouden door twee engeltjes. De prachtige vleugels van deze hemelse bewoners herinneren ons direkt aan gelijkaardige eyckiaanse voorstellingen, nl. aan de St.–Michaël op het Dresdener–reisaltaartje (Dresden, Gemäldegalerie), de engel van de Annunciatie (Washington, National Gallery) en de St.–Michaël van de New–Yorkse diptiek (Metropolitan Museum). In haar armen houdt Maria het kind.

Voor haar staat een bronzen fontein, het symbool van Maria als "Bron der tuinen" of als "Bron van het levend water". Tijdens de middeleeuwen werd de fontein vaak in verband gebracht met de Mariadevotie(14). De fontein is bekroond met een leeuwtje dat gelijkt op dat op de troon van Jan van Eycks Lucca–Madonna (Frankfurt, Städelsches Kunstinstitut). In vergelijking met de fontein van het Lam-Godsretabel bemerken we, dat deze op het paneeltje te Antwerpen zeer ruimtelijk aanvoelt. De voet en het bekken zijn deels verborgen achter de lijst, waardoor het voorste deel van de fontein visueel uit het paneel springt.

Sommige auteurs beschouwen het begroeide muurtje achter de Maagd als een deel van een Besloten Hof, een traditioneel Mariaal symbool. Deze rijkelijk begroeide stenen bank is geen doorlopende afsluitingsmuur, waardoor we hen niet kunnen beschouwen als een "Hortus Conclusus". De rijkelijke plantengroei, zoals de rozenhaag, de irissen (ten tijde van Van Eyck in kruidenboeken "lelie" genoemd) en de meiklokjes waren metaforen van Maria. Deze planten werden geroemd tijdens de middeleeuwen in talrijke liederen, hymnen en teksten opgedragen aan O.-L.-Vrouw(15).

De voorstelling is vrij archaïsch. In vergelijking met van Eycks andere Madonna's zit Maria hier niet op een troon, maar staat ze recht. Plastisch verkrijgt men hierdoor minder mogelijkheden om het geheel op te bouwen met een rijkelijk plooienspel. Zij draagt een traditionele blauwe mantel, die in de andere voorstellingen stoutmoedig door een rood kleed vervangen werd. Van Eycks ruimtelijkheid waarbij de figuren tronen in een interieur of voor een open landschap wordt hier eerder beperkt gehouden door het brokaat achter de Maagd. De hoeken van het paneeltje worden opgevuld door de twee engelen die het

(14) N. Patrzek, *Das Brunnenmotiv in der deutschen Literatur des Mittelalters,* diss. Würzbach 1956, blz. 88–90.

(15) P. Vandenbrouck, *Catalogus schilderkunst 14e–15e eeuw*, Koninklijk Musem voor Schone Kunsten, Antwerpen,1985, blz. 174–178.

eredoek vasthouden. Een vergezicht achter het brokaat wordt verhinderd door de rozen haag, waarvoor rechts de onheilspellende zwaardlelie is weergegeven.

Dit schijnbaar ruimteloos en daardoor archaïsch schilderij sluit kompositorisch nog sterk aan bij het verloren epitaaf van Yolande Belle van 1420, dat we kennen door een kopie in het Belle Godshuis te Ieper(16). Daar de draagwijdte van het zicht beperkt is, maken de op elkaar volgende niveaus zich krachtig van elkaar los. Het ontwerp werd tot het essentiële herleid, waardoor de aandacht weerhouden wordt door de contradictorische relatie tussen de grote oppervlakken en de lange buisvormige neervallende plooien van het gewaad. De plastische vorm van de mantel en het stoutmoedig asymmetrisch accent van de fontein treden duidelijk naar voor tegenover alle andere vlakkere niveaus: blauwe hemel, de haag, de begroeide bank en het eredoek. De stijve houding van de maagd, die haar handen in het midden houdt, contrasteert met de beweging van de spartelende baby. De innerlijkheid van Maria's gelaatsuitdrukking en de omhelzing van het kind geven aan het werk een voor van Eyck eerder ongewone tederheid(17), die echter wel eigen is aan de laatmiddeleeuwse devotie.

Datering

De tekst op de lijst van dit werk vermeldt dat de "Madonna bij de fontein" geschilderd en voltooid werd in 1439. In vergelijking met gelijkaardige opschriften op andere omlijstingen van werken van Jan van Eyck mogen we stellen dat dit opschrift authentiek is(18).

Door het archaïsme beschouwt Kerber(19) –en na hem verschillende auteurs– het paneeltje als een jeugdwerk van omstreeks 1425–1430. In dit geval neemt men aan, daar het oudst bekende gedateerde paneel (Lam Gods) het jaartal 1432 draagt, dat van Eyck zijn jeugdwerk later gesigneerd en gedateerd heeft(20).

We mogen deze stelling verlaten daar het archaïsme hier verklaard wordt door het feit dat van Eyck zich heeft laten inspireren door de Byzantijnse ikonentypes, waar Maria en het kind elkaar omhelzen, en meer bepaald op de voorstelling van O.–L.–Vrouw met kind, dat

(16) R.H.Marijnissen, *Schilderijen echt*fraude*vals. Moderne onderzoekingsmethoden van de schilderijenexpertise*, Brussel–Amsterdam 1985, blz. 354–362.

(17) E. Panofsky, *Early Netherlandish painting, its origins and character*, 1947–1948, blz. 186–187, 193, 199, 312, 350; notes 146/5, 189/4, 251/5.

(18) Cfr. "De man met de rode tulband" (1433), Londen National Gallery; "De Madonna met kanunnik Van der Paele" (1436), Brugge, Groeninge;"Portet van Jan de Leeuw" (1436), Wenen, Kunsthistorisches Museum; Het Dresdener Reisaltaartje (1437), Dresden, Gemäldegalerie;"Sint–Barabara" (1437), Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten; "Portret van Margaretha van Eyck" (1439), Brugge, Groeninge.

(19) O. Kerber, *Jan van Eyck Madonna am Brunnen*, in *Das Münster*, VI, 1953, blz. 137–145.

(20) O.l.v. P. Lecaldano, *Alle tot nu bekende werken van Van Eyck*, in: *Meesters der Schilderkunst* (Classici dell'Arte), Rotterdam 1976, blz. 100.

geschilderd werd door St.–Lucas. Het zgn. origineel portret werd in 1440 (een jaar na de voltooiïng van de "Madonna bij de fontein") door kanunnik Fursy du Bruille, aartsdiaken van Valenciennes, uit Rome meegebracht en bij zijn dood in 1450 aan het kapittel van de kathedraal te Kamerijk geschonken(21).

Epigonie

Dit werk van Jan van Eyck kende een enorm succes en talrijke kopieën van dit werk zijn dan ook tot ons gekomen.
De "Madonna bij de fontein" was blijkbaar één van Van Eycks meest geliefde inventies in de late middeleeuwen. Wellicht was de erin vervatte symboliek, de op de H.Maagd betrokken beschrijving van de paradijshof met de bron in het Hooglied, daar mee de oorzaak van (22). Het Metropolitan Museum te New York bewaard een "Staande Madonna in de nis", waavan de Maagd gekopieerd is naar het paneeltje te Antwerpen. Door de archaïsche vormgeving, nl. de afgesloten architectuur, schreef men dit werk toe aan Hubert van Eyck en door zijn stijlverwantschap aan Petrus Christus(23). Het werk is vervaardigd door een leerling van Jan van Eyck na de dood van de meester.

Een zeer getrouwe kopie van de Madonna bij de fontein, afkomstig uit Engels privébezit, wordt thans bewaard in de New–Yorkse kunsthandel Rosenberg & Stiebel(24). Het museum te Berlijn bewaard een kopie uit de tweede helft van de 15de eeuw. Dit werk is door de ruwe afwerking en italianiserende invloed waarschijnlijk in Italië ontstaan(25). Het Kupferstichkabinett te Berlijn bezit een getekende kopie naar deze voorstelling(26).

De voorstelling van ons paneeltje heeft duidelijk als voorbeeld gediend voor een miniatuur in een Getijdenboek, dat bewaard wordt in de Huntington Library te San Marina(27). Op de grote overzichtstentoonstelling van de Vlaamse primitieven te Brugge in 1902 werd

(21) M.W.Ainsworth, Facsimile in *Early Netherlandish Painting:* Dieric Bouts's "Virgin and child", New York, blz. 4–7.
(22) J. Bruyn, *Van Eyck Problemen*, Utrecht 1957, blz. 127.
(23) R. van Elslande, IV *De van Eycks en het Prinsenhof te Gent*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 13de jg., 1984, blz. 187.
(24) L. Silver, *Fountain and source: a rediscovered Eyckian icon*, in: *Pantheon*, 41, 1983, blz. 95–104.
(25) R. van Elslande, *Het Brugse atelier van Jan van Eyck tussen 1433 en 1441* (deel III), in: *Brugs Ommeland*, 29ste jg., nr. 4, 1989, blz. 226–227.
(26) L. Kaemmerer, *Hubert und Jan van Eyck*, Leipzig 1898, blz. 107.
(27) O. Beerstadt, *The Library of Robert Hoe*, New York, 1895.
(28) G. Hulin de Loo, *Exposition de tableaux flamands des XIVe, XVe et XVI siècles. Bruges 1902*, Catalogues critique précédé d'une introduction sur l'identité de certains maîtres anonymes, Gent 1902, blz. 4.

een kopie in een Getijdenboek geëxposeerd, dat afkomstig was uit de verzameling van E. Laurence, Abbey Farm Lodge, te Hampstead(28).

Reeds hebben we vermeld dat in de verzameling van Margaretha van Oostenrijk te Mechelen in het eerste kwart van de 16de eeuw een gelijkaardige voorstelling aanwezig was.

Dit wijst erop dat er een atelierstudie moet bestaan hebben van dit werk, die na de dood van Jan van Eyck bewaard was gebleven en waardoor de voorstelling vrij goed bekend was in de 15de en 16de eeuw te Brugge. Een naklank van dit werk treffen we o.a. aan in Petrus Christus "Madonna van de Drooghen Boom (Madrid, Fundacion Colleccion Thyssen–Bornemisza) en vooral in diens "Madonna in een arcade" (Boedapest, Szépmüvészeti Müzeum)(29), Gerard Davids "Madonna met kind en vier engelen" (New York, Metropolitan Museum of Art)(30) en een aan de Meester van de André–Madonna toegeschreven "Staande Madonna met vier engelen" (Lugano, verzameling Thyssen–Bornemisza)(31).

De "Madonna bij de fontein" is één van de voorbeelden die –ondanks haar klein formaat– aantonen dat de 15de-eeuwse Vlaamse kunst een voorname plaats wist te veroveren in de internationale kunst. Een kleinnood dat niet alleen nu, maar ook in die periode door iedere Europese vorst fel beheerd werd. Door de verkoop van dit paneeltje in 1830 verdween voorgoed een belangrijk schilderij uit het patrimonium van het Land van Aalst.

R. van Elslande
Leraar Antiekhandelopleiding aan het
CEMOV te Aalst en te Oudenaarde.
Wijngaardstraat 9, 9300 Aalst

(29) M.W.Ainsworth – M.P.J. Martens, *Petrus Christus*, Ludion 1995, blz. 126–129, 162–165.
(30) H. J. Van Miegroet, *Gerard David*, Antwerpen 1989, blz. 249–251.
(31) Cat. *The Thyssen–Bornemisza Collection*, Lugano 1969, blz. 206–207.

EEN "GEWIJD" HANDGEMEEN TE OPBRAKEL IN 1703

Sylvain DE LANGE

Anthonius de la Fontaine is pastoor geweest te Opbrakel van 1653 tot 1710. Gedurende meer dan vijftig jaar, waaronder verscheidene ellendige oorlogsjaren, heeft deze controversiële parochieherder zijn kudde geleid. Behept met een moeilijke karakter is hij immers met bijna iedereen in botsing gekomen: met zijn opdrachtgever en broodheer, de abt van de abdijen van Ename, met de Opbrakelse schepenen, met tal van inwoners. Als gevolg van zijn niet aflatende drang om telkens opnieuw zijn materieel gelijk te halen, is hij in schier eindeloze processen verwikkeld geraakt voor de Raad van Vlaanderen en zelfs voor het Parlement van Mechelen. Deze processen hebben de Opbrakelse gemeenschap uiteindelijk veel geld gekost.(1) Het hoeft dus niet gezegd dat deze pastoor, die tijdens zijn lange loopbaan een zeer vermogend man is geworden, niet door alle parochianen op de handen werd gedragen.

In dit kader moet volgend document gesitueerd worden. Het illustreert een kerkdienst die op eerder ongewone wijze is geëindigd.(2)

> "Wij onderschreven inwoonders der prochie van Opbraecle verclaeren ende attesteren bij desen waerachtigh te wesen dat Pieter Gallez coster der selve prochie op sondagh lestleden gheweest sijnde den 26en augusti 1703 naar het celebreren vanden Goddelijcken dienst der hooghmisse ghenommen hebbende den haker om te assisteren den heere pastor der selve prochie int geven van het ghewijdt waeter, den selven heer pastor aende voornoemde coster gheseijt heeft dat hij hem den haker soude geven, dat hij met sijnen dienst niet van doen en hadde; ende siende dat den coster den voorseijden haker vast hieldt, heeft ghetracht hem den selven met gheweldt vuijt handen te rucken, ende hem soo verre vervoordert vanden coster met den quispel dienende tot het werpen van het ghewijdt waeter te slaen op sijn handt, waerop het volck heeft begonst

(1) Zie onze studies "Anthonius de la Fontaine (1653-1720). Portret van een merkwaardig pastoor van Opbrakel" in Het Land van Aalst, XXXII (1980), nr. 1, p. 1-37, en "Een episode uit de strijd tegen bepaalde kerkelijke privilegies in het Land van Aalst. Pastoor Anthonius de la Fontaine en de Tienden te Opbrakel" in Het Land van Aalst, XXXII (1980), nr. 5-6, p. 232-254.

(2) RA Ronse, fonds Ename, Opbrakel, nr. 881.

te roepen ende tieren, segghende onder andere teghen den coster dat hij hem soude weeren, waernae den voornoemden heer pastoor den haker met ghewijdt waeter ghedreghen heeft inde sacristie, ende wederghecommen sijnde tot aen de Communie banck heeft gheroepen dat de gone de welcke ghewijdt waeter wilden hebben het selve souden haelen naer den back, waerop diversche persoonen riepen dat ter geen en was, waerop den voornoemden heer pastor ghecommen is met den haker ende ghewijdt waeter inden back ghegoten heeft als wanneer de gone in de kercke wesende overluydt begonsten te lachen ende roepen; gevende voor redenen van wetenschap alle t'gone voorschreven t' hebben ghesien ende ghehoort met presentatie van t' selve dies noodt sijnde onder solemnelen eedt te bevestighen in oorconden der waerheijt hebben wij deze onderteeckent den neghenentwintighsten augusti een duijsent seven hondert drij.

(volgt de handtekening van zeven personen)

Wegens een spijtig misverstand is de tekst "Twee nuttige naslagwerken in het Algemeen Rijksarchief", verschenen in nummer 1 van 1996, p 79 en 80 niet van de diskette overgenomen maar manueel ingetypt, waardoor een aantal storende fouten in de tekst zijn gekomen, die niet meer gecorrigeerd zijn. Daarom brengen we de tekst opnieuw. De redactie en de drukkerij verontschuldigen zich bij de lezers en de auteur voor deze vergissing.

TWEE NUTTIGE NASLAGWERKEN

Het hiervolgende bericht is vooral bestemd voor onze lezers die regelmatig opzoekingswerk verrichten op het Algemeen Rijksarchief te Brussel. We achten het zinvol hen op de hoogte te stellen van volgende twee onlangs op het Algemeen Rijksarchief verschenen publikaties.

Eerst en vooral vermelden we het voortaan onmisbaar hulpmiddel van R. NIJSSEN, *Overzicht van de archieftoegangen in de leeszaal van het Algemeen Rijksarchief*, Brussel, 1994 (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, Overzichten en Gidsen, 12).

Dit werk geeft een overzicht van alle in de inventarissenruimte van het Algemeen Rijksarchief beschikbare toegangen. Het bestaat uit drie delen. Deel I groepeert de overheidsinstellingen tot 1795, deel II bevat de overheidsinstellingen vanaf 1795 en in deel III zijn de privaatrechtelijke instellingen, families, personen en verzamelingen samengebracht. De lezer vindt voor alle archiefbestanden van het Algemeen Rijksarchief de naam van de archiefvormers en de beschikbare inventaris. Bij elke inventaris wordt de letter-cijfercode vermeld volgens dewelke deze in de inventarissenruimte geplaatst is. De toegangen uitgegeven in de reeks Inventarissen, worden met een letter I aangeduid, deze uit de reeks Toegangen in beperkte oplage dragen een letter T. De overige toegangen krijgen een code beginnend met de letter A.

Wanneer een bestand in het geautomatiseerd archiefbeheersysteem Archeion is ingevoerd, en de lezer dus bij aanvraag van archiefnummers gebruik moet maken van een aanvraagterminal, wordt dat in het overzicht d.m.v. een asterix (*) aangeduid. De andere bescheiden dienen nog met een traditioneel aanvraagbriefje te worden aangevraagd. Vermits men nog vollop bezig is nieuwe bestanden in Archeion in te

voeren, wordt het overzicht voortdurend bijgewerkt. Deze geactualiseerde exemplaren bevinden zich bij de computerterminals in de inventarissenruimte.

Een groot aantal bescheiden die in het Algemeen Rijksarchief worden bewaard, mogen niet in origineel geraadpleegd worden, maar zijn voor de lezer ter beschikking gesteld in de vorm van microfilms. Het gaat hier om veel geraadpleegde bescheiden of om bescheiden waarvan de originelen omwille van hun kwetsbaarheid of slechte bewaringstoestand aan de raadpleging onttrokken zijn. Daarnaast beschikt het Rijksarchief ook over een uitgebreide collectie microfilms van bescheiden die niet tot de eigen verzamelingen behoren, maar onder bepaalde voorwaarden voor het lezerspubliek toegankelijk zijn. Dat het Rijksarchief over een bijzonder rijke verzameling microfilms beschikt, blijkt uit het onlangs verschenen numeriek repertorium: R. LAURENT, *Répertoire numérique des microfilms de complément ou de sécurité conservés aux archives générales du royaume*, Brussel, 1994 (Archives générales du royaume, Inventaires, 253). Het werk is voorzien van een index op eigennamen en op naam van de herkomst van de archieven. Wanneer er van een verzameling microfilms een afzonderlijke inventaris raadpleegbaar is in de microfilmleeszaal, wordt dit telkens in voetnoot vermeld. Ook dit repertorium is dus een nuttig werkinstrument, niet alleen voor de genealoog die veelvuldig gebruik maakt van microfilms van parochieregisters en van de burgerlijke stand, maar ook voor de vorser die bijvoorbeeld microfilms van bescheiden afkomstig uit het buitenland wil raadplegen.

Lieve De Mecheleer

HET LAND VAN AALST
LOSSE NUMMERS
OUDE JAARGANGEN

Een los nummer vanaf jaargang 1991 kost 200 fr.
Een enkel nummer vóór 1991 kost 150 fr., een dubbel nummer 250 fr.
Een volledige oude jaargang kost 600 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade, tel. (053) 70 21 79.
Niet alle jaargangen zijn nog in voorraad. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op.

EVENEENS BESCHIKBAAR:

G. Van Bockstaele, Gids voor een werkbezoek aan de koninklijke bibliotheek Albert I te Brussel - 1991: 100 fr. (20 fr. toevoegen voor portonkosten).

Herman van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983). 2 banden - 915 blz.: 1.200 fr. (gebeurlijk te verhogen met 70 fr. portonkosten).
Kaart van het voormalige "Land van Aalst" (1596) - Horenhault - kleurendruk - 1988: 1.000 fr.

De publicatie van deze jaargang gebeurt met de financiële steun van:

De Riemaecker
printing

telefoon (055) 21 14 04 telefax (055) 21 20 00

Inhoud

JAARGANG XLVIII - 1996 - NUMMER 2

D. D'HERDT
De boekhandel en het boekdrukkersbedrijf te Aalst 81-129

K.G. VAN ACKER
De laten van Merelbeke 130-135

R. VAN ELSLANDE
Jan van Eycks "Madonna bij de fontein" 136-144

S. DE LANGE
Een gewijd handgemeen te Opbrakel 145-146

L. DE MECHELEER
Twee nuttige naslagwerken 147-148

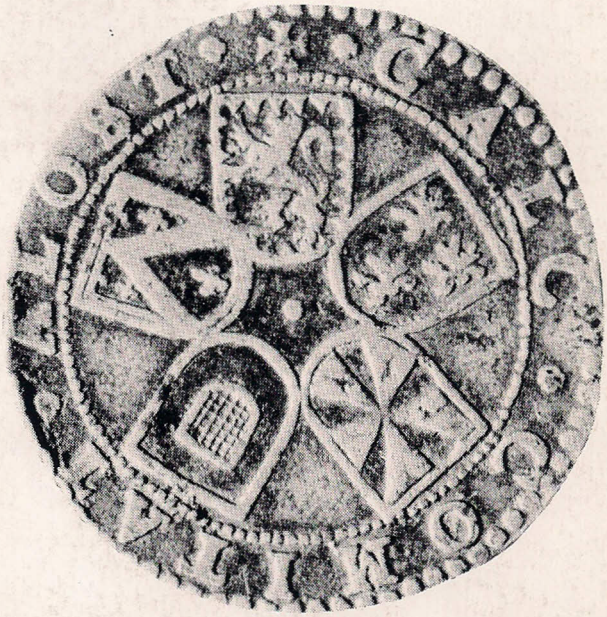

1996